

Pálosfalvi Tamás

KÉT (KIRÁLY)VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON

Habsburg Albert és Jagelló I. Ulászló magyar királysága

„Az ország rendei, kik az 1440-ik év első napjaiban Budán országgyűlést tartottak, két részre oszoltak. [...T]öbbségben voltak azok, kik sem a királynénak [tudniillik Luxemburgi Erzsébetnek – P. T.], sem esetleg születendő fiának trónörökösödési jogát egyáltalán nem ismerték el, és így nem tekintették magukat kötelezve, hogy a királyné szülését bevárják, hanem abban a meggyőződésben voltak, hogy a király halála után az utód megválasztása iránt haladék nélkül és korlátlan szabadsággal rendelkezhetnek; mivel pedig az ország belső békességének és külső biztosságának érdeke erős kéz kormányzatát igényelte, el voltak határozva, hogy olyan királyt választanak, aki uralkodói kötelességeinek teljesítésére a kellő képességet bírja; a királynéval és párthíveivel szemközt mindössze arra az engedményre voltak hajlandóak, hogy olyan uralkodót emelnek a trónra, aki Erzsébetet nőül veheti.”

Az idézett sorok a Szilágyi Sándor szerkesztette millenniumi Magyarország-történet Fraknoi Vilmos által írt kötetéből származnak,¹ és azért választottam őket, mert szépen tükrözik azokat a tényezőket, amelyek a tudományos történetírás kialakulása óta meghatározzák az I. Ulászló királlyá választásával kapcsolatban Magyarországon elfogadott képet. Eszerint az 1440. január elején Budán összegyűlő rendek között már eleve többségben voltak azok, akik – részint a nőuralomtól való félelem, részint az oszmán fenyegetés okán – kezdettől elzárkóztak attól, hogy a férje, Habsburg Albert halála után állapotosan maradt Erzsébet királyné gyermekének születését megvárják, és abban az esetben, ha az fiúnak bizonyulna,² királyuknak ismerjék el. Az Erzsébettel szemben állást foglaló személyek csoportját volt szokás „nemzeti pártként” vagy a Zsigmond alatt felemelkedő „katonabárok” csoportjaként meghatározni, anélkül, hogy bárki kísérletet tett volna annak társadalmi vizsgálatára. Velük szemben állt volna az „udvari párt” vagy „Cillei-Garai liga”, éppolyan homályos kontúrokkal, mint „nemzeti” riválsaik. Ez utóbbiak, kihasználva számbeli fölényüket, azonnal tette kész uralkodót szemeltek ki maguknak Jagelló III. Ulászló lengyel király személyében, aki rövid

¹ *Fraknoi Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. In: *A magyar nemzet története*. Szerk. Szilágyi Sándor. IV. Bp. 1896. 11. Azonos fogalmazással lásd *Uő: A magyar királyválasztások története*. Bp. 1921. 64.

² Erzsébetnek férjétől korábban született gyermekei közül ekkor csak két leány, Anna és Erzsébet volt életben.

töprengés után – és szigorú választási feltételek mellett – el is fogadta felkérésüket. Erzsébet azonban, aki maga is hozzájárult a lengyel király választásához és a vele kötendő házassághoz, fia születése után meggondolta magát – dolgozott benne a „Cillei vér” vagy az „asszonyi gyengeség”, az elfogultság jellegétől függően –, a visegrádi várból ellopott Szent Koronával megkoronáztatta újszülött fiát, és ezzel rászabadította Magyarországra a polgárháború poklát. Röviden, politikai rövidlátásával és mérhetetlen hatalomvágyával fényesen igazolta mindama félelmeket, melyekkel a magyarok többsége a „nőuralomra” tekintett.³

Túlzás lenne azt állítani, hogy az imént szándékosan éles színekkel rajzolt képen időközben nem keletkeztek repedések. Mályusz Elemér például világosan bebizonyította, hogy Ulászlót, elődjéhez hasonlóan, „a nagybirtokosok egyik csoportja tette meg királlyá”, szó sem volt tehát kezdetben sem rendekről, sem országgyűlésről.⁴ Azt azonban ő sem vonta kétségbe, hogy a kezdeményezés magyar részről indult és túlnyomó támogatást élvezett. Tudomásom szerint a méltatlanul elfeledett Szabó Dezső volt az egyetlen magyar történész, aki felfigyelt néhány fontos részletre, amelyek figyelembe vétele alapjaiban rendíthette volna meg az 1440. esztendő történéseinek hagyományos értelmezését.⁵ Ilyen volt mindjárt az a felismerés, hogy a lengyel–magyar perszónaluniónak már Zsigmond halála idején tábora volt Magyarországon. Kiemelkedően a legfontosabb – és forrásokkal alátámasztott – megállapítása azonban arra vonatkozott, hogy az Ulászló magyar királlyá választását illető kezdeményezés lengyel oldalról érkezett. Nem világos, hogy ezen felismerés miért nem eresztett gyökeret a magyar történetírásban – talán a könyv megjelenésének időpontja (1917) miatt maradt hatástalan. Sajnálatos módon Szabót saját újszerű megállapításainak következetes továbbgondolásában megakadályozta az a tény, hogy különösen doktriner módon értelmezte a korabeli politikai alakulásokat – behatóbb társadalomtörténeti elemzés híján ő sem tudta meghaladni a „Habsburg”- és „Jagelló”-párt szembenállásának paradigmáját,

³ A klasszikus torzképre lásd *Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet II.* Bp. 1936. 413–415. (A vonatkozó rész Hóman Bálint munkája.); *Elekes Lajos: Hunyadi.* Bp. 1952. 125–127. Alapfeltevéseiben hasonló, bár lényegesen tárgyyszerűbb: *Teke Zsuzsa: Hunyadi János és kora.* Bp. 1980. 98–100.; *Stanislaw A. Sroka: I. Ulászló.* In: *Magyarország vegyesházi királyai.* Szerk. Kristó Gyula. Szeged 2003. 132. A „Cillei-vérre” lásd *Pór Antal: Hunyadi János. Élet- és korrajz.* Bp. 1873. 33. Az „asszonyi gyengeségre” lásd *gróf Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon I–XII.* Pest 1852–1863. I. 313. Ugyanitt 149. a kettő együtt (Erzsébet férje nélkül gyámoltalan és gyenge, de mégis mint „Cillei ivadék” alattomos cselszövő). Egy másik, eltérő nézőpontból vizsgálta az eseményeket Engel Pál, aki a magyar rendek fékezhetetlen uralomvágyával magyarázta a Zsigmond halála után kibontakozó politikai átalakulást. *Engel Pál: Szent István birodalma.* Bp. 2001. 233–236.

⁴ *Mályusz Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában.* Bp. 1958. 30.

⁵ *Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505–1526.* Bp. 1917. 7–20.

jöllehet e kategóriák önmagukban cseppet sem világosabbak, mint a „nemzeti vs. udvari” vagy a „katonabárók”-é.⁶

Éppen ezért nem lesz haszontalan, ha a Szabó által kijelölt úton haladva, de rögeszméitől megszabadulva vesszük szemügyre az első magyarországi Jagelló uralkodó trónra kerülésének körülményeit. Tekintettel azonban arra, hogy a Habsburg Albert halála utáni politikai konstelláció gyökerei még Zsigmond király uralmának utolsó éveire nyúltak vissza, célszerűnek látszott a vizsgálatot Habsburg Albert magyar királlyá választásával kezdeni, annál is inkább, mivel a két esemény (tudniillik Albert és Ulászló magyar királlyá választása), mint látni fogjuk, a lehető legszorosabban összefüggött egymással; olyannyira, hogy egymás nélkül a kettő nem is értelmezhető.

A lengyel házassági ajánlat

III. Ulászló lengyel király magyar trónra való meghívásának körülményeit illetően a magyar történetírás tulajdonképpen a lengyel Jan Długosz elbeszélését tette magáévá, amelynek lényege a következő. A magyar főpapok és bárók, attól tartva, hogy Szerbia elfoglalása (1439) után az oszmánok az ő országuk ellen fordulnak, „egyetemlegesen” (*universi*) összegyűltek Budán, és az özvegy, állapotos királyné jelenlétében tanácskoztak a trón betöltésének módjáról. Bár számoltak a lehetőséggel, hogy Erzsébet fiút szül, ezen esetben attól féltek, hogy az országot elfoglalják a barbárok, „mielőtt a gyermek férfivá cseperednék” (*antequam puer in virum evaderet*). Ezért aztán, bár több más jelölt szóba jött, érett megfontolás után végül csak a lengyel király maradt, mint aki képes lesz megvédeni Magyarországot az oszmánoktól. Ulászló megválasztásához hozzájárult Erzsébet, „hozzájárulnak mindannyian” (*consentiunt omnes*), és „egyhangúlag” (*concorditer*) megválasztják magyar királlyá, azzal a kikötéssel, hogy feleségül veszi az özvegy Erzsébetet. Amennyiben utóbbinak mégis fia születnék, a nagykorúság elérése után „atyai öröksége” (*patrimonium*), vagyis az Osztrák Hercegség és a Cseh Királyság fogja megilletni. Miután mindezt eldöntötték, kijelölik és útnak indítják az Ulászlót felkérni hivatott követeket.⁷

A lengyel krónikás elbeszélésének három sarokkövét három fikció alkotja: a választás gondolata a magyaroktól eredt, egyhangú volt, és ahhoz maga Erzsébet is hozzájárult. A valóság ugyanakkor ennél kicsit árnyaltabbnak tűnik. Maga

⁶ Jellemző módon az egymást követő okleveleken függő pecsétek számának mechanikus összehasonlításával mérte az állítólagos pártok egymáshoz viszonyított erejét – tekintet nélkül arra, hogy ugyanazok a személyek több oklevélben és így elvileg több párthoz tartozva is feltűnnek.

⁷ Joannis Dlugossii annales seu cronicae incliti regni Poloniae. Liber undecimus et liber duodecimus. 1431–1444. Ed. C. Baczkowski et al. Varsaviae 2001. (a továbbiakban: Długosz) 210–211.

Długosz némileg homályosan csak annyit jegyez meg, hogy a hivatalosan kijelölt követek mellett Krakkóba jöttek még mások is, például Ország Mihály, „Rénold” (vagyis Rozgonyi Rénold) és „több más magyar lovag és apród” (*alii plures milites et adolescentes Hungariae*).⁸ A lengyel kancellár korabeli levele szerencsére ennél többet árul el. Szerinte a tárgyalások egyik részről (*partis unius*) a hivatalos küldöttekkel folytak, „a mi részünkről” (*partis nostre*) pedig Ország Mihállyal, (alsó-lendvai) Bánfi Pállal, (Szentmiklósi) Pongráccal és (sóvári) Sós Istvánnal.⁹ Talán Mályusz Elemér volt az első magyar történész, aki felfigyelt arra, hogy itt valamiféle „lengyel párttal” van dolgunk, amely tulajdonképpen a hivatalos magyar küldöttségtől függetlenül jelent meg Krakkóban.¹⁰ Kik voltak ők?

A legkönnyebb dolgunk Ország Mihállyal van, aki már ekkor szép karriert mondhatott magáénak. Zsigmond utolsó éveinek felfedezettje, főkamrás, majd főkincstartó, a császár közvetlen kíséretének állandó tagja, akit 1437 decemberében Borbála császárnéval együtt vetettek fogságra, az általánosan elfogadott nézet szerint még Zsigmond parancsára.¹¹ Elfogása, mint azt ugyancsak gondolni szokás, annak a jele, hogy a császárnéval együtt szembehelyezkedett Zsigmond akaratával, vagyis Habsburg Albert magyar királlyá választásával. Azt, hogy Albert trónra lépését többen is ellenezték, más forrás is bizonyítja,¹² okunk van tehát azok között keresni őket, akik később a „lengyel párt” híveiként tűnnek fel. Szentmiklósi Pongrácról pontosan tudjuk, hogy az 1430-as években Borbála szolgálatában állt, esetében tehát a kötődés egyértelmű. Bánfi Pál és Sós István Országhoz hasonlóan tagja volt Zsigmond udvarának az 1430-as években, így nem volt akadálya, hogy ők is szorosabb kapcsolatot építsenek ki Borbálával.¹³ Az ifjú Rozgonyi Rénold ugyan 1440 előtt nem viselt hivatalt, apja, János azonban évtizedeken át szolgálta Zsigmondot főkincstartóként, majd tárnokmesterként, ami szükségszerűen őt is gyakran érintkezésbe hozta a király-

⁸ Długosz 212. Vö. uo. 401., ahol Rénoldot, talán Teleki József nyomán (Hunyadiak kora I. i. m. 172.), az egyébként sosem létezett Frangepán Rénoldként azonosítják.

⁹ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomus II. Ed. Anatol Lewicki. (Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus XII.). Krakko 1891. (a továbbiakban: Codex epistolaris II.) 415.

¹⁰ Mályusz E.: Magyar rendi állam i. m. 30.

¹¹ Wilhelm Wostry: König Albrecht II. (1437–1439). I–II. Prága 1906–1907. II. 144. Vö. Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Bp. 1977. 81–82. Mályusz Elemér a kérdéssel legérzékenyebben foglalkozó tanulmányában (Az első Habsburg a magyar trónon. Aetas 9. [1994] 1. sz. 120–150.) Ország letartóztatását alaptalan híresztelésnek tekintette, kétségtelenül Wostry nyomán (König Albrecht i. m. 36.). A kérdéstről bővebben lásd alább.

¹² Wostry, W.: König Albrecht II. i. m. I. 39. 2. jegyz. A kérdéstről lásd alább.

¹³ A felsorolt személyek pályafutására lásd Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. II. a megfelelő neveknél, továbbá Mályusz E.: Az első Habsburg i. m. 135–36.; Üő: A magyar rendi állam i. m. 84.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 57664. (Sóvári Sós).

majd császárnéval.¹⁴ Tudjuk továbbá, hogy Rénold később szoros kapcsolatban állt Cillei Ulrikkal, Borbála unokaöccsével, és a kapcsolat korábbra nyúlhatott vissza.¹⁵

Ahhoz kétség sem férhet, hogy Albertnek – és még inkább feleségének, Erzsébetnek, Borbála leányának – útjában volt a császárné, akit hatalmas felvidéki birtokai, köztük a bányavárosokkal, Zsigmond adományából, élethosszigan illettek meg.¹⁶ Ezzel nyilván maga Borbála is tisztában volt, amint azzal is, hogy Albertnek nem lesz módja feleségét megfelelő nagyságú birtokokkal ellátni, hacsak anyósától valamilyen módon el nem tudja venni az övéit. Ebből viszont az következik, hogy Borbálának adott esetben érdekében állhatott volna a lengyel házasság, hiszen Ulászlótól – cserébe azért, hogy kezével megnyitotta számára az utat a magyar trónra – joggal várhatta volna el, hogy érintetlenül hagyja magyarországi birtokait. Azt kétségtelenül nem állítják a kortárs források, hogy maga Borbála akart volna hozzámenni Ulászlóhoz – ilyen híresztelések először az 1450-es évek második felében, vagyis a császárné halála (1451) után jelentek meg, ráadásul a Cilleiekkel szélsőségesen ellenséges Enea Silvio Piccolomini és az őt követő szerzők tollából.¹⁷ Ebből azonban hiba volna feltétlenül arra következtetni, hogy efféle tervek nem is léteztek, különösen annak fényében, hogy a Habsburg (Cillei)–Jagelló házasság gondolata viszont egyértelműen felmerült már Zsigmond halála előtt is. Természetesen nem Borbála volt e házassági tervek szereplője, hanem unokái: Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet leányai, Anna (sz. 1432) és Erzsébet (sz. 1437) hercegnők.

Hogy pontosan mikor és milyen formában merült fel először a Habsburg–Jagelló dinasztikus házasság gondolata, nem egyértelmű. Az első kapcsolatfelvételtől egyedül Długosz tudósít, a rá jellemző megbízhatatlan formában. Szerinte III. Ulászló koronázása (1434. július) után a kiskorú király tanácsosai követeket menesztettek Zsigmond császárhoz, feleségül kérve Ulászló számára a császár az idő szerint egyetlen unokáját, Habsburg Annát.¹⁸ A történet hitelében eddig a pontig nem volna okunk kételkedni, már csak azért sem, mert Ulászló herceg törvényes születésével kapcsolatban kételyek merültek fel apja élemedett kora miatt,¹⁹ így könnyen elképzelhető volna, hogy egy gyors házassággal próbálták megszilárdítani a gyermekkirály helyzetét, egyben semlegesíteni Lengyelország

¹⁴ Engel P.: Királyi hatalom és arisztokrácia i. m. 72.

¹⁵ Cillei 1440. novemberi oklevele szerint „nos ipsum Rynoldum a primevo iuventutis sue flore singulari affectionis dilectione amplexati sumus” – DL 13590.

¹⁶ Engel P.: Királyi hatalom és arisztokrácia i. m. 74–75.

¹⁷ Daniela Dvořáková: Barbara von Cilli. Die Schwarze Königin (1392–1451). Frankfurt am Main–Bratislava 2017. 252.

¹⁸ Długosz 141–142.

¹⁹ Sroka, S. A.: I. Ulászló i. m. 129.

legveszedelmesebb ellenségeit – magát Zsigmondot és a császár támogatását élvező Német Lovagrendet. A folytatás azonban, miszerint a hivatalos követség érkezéséről Zsigmondot értesítő lovag – Piotr Szafraniec krakkói palatinus felbújtására – Lengyelország kormányzatát kínálta volna fel a császárnak, amit az olyan komolyan vett, hogy később, amikor kiderült a csalás, pénzzel akarta rávenni a hivatalos követeket az ajánlat megismétlésére, már egészen hihetetlennek tűnik.²⁰ Az újabb kapcsolatfelvétellel röviddel Zsigmond halála előtt került sor; erről, szerencsére, független forrás is szól.²¹

A Prágában tartózkodó milánói követ említi, hogy 1437 márciusában találkozó készült az öreg császár és a fiatal lengyel király, III. Ulászló között az ellentétek elsimítása érdekében, és a megegyezést Ulászló és Anna hercegnő (Albert és Erzsébet leánya) házassága pecsételte volna meg. A követ ugyanakkor világossá tette, hogy az ötlet lengyel részről jött, de a császár vonakodott hozzájárulását adni.²² Ezt indokolatlan volna meglepőnek tekinteni; meglepő, legalábbis első látásra, sokkal inkább az lenne, ha Zsigmond, miután annyi erőfeszítést tett veje és leánya trónra lépésének biztosítása érdekében, egyszerre kész lett volna saját utódlásuk ügyében egy ilyen házassággal megkötni a kezüket. A prágai tárgyalásokról Długosz is hírt adott, szerinte a lengyel követek ezúttal már egy kettős házasság ötletével keresték meg Zsigmondot, Jagelló Ulászló és Kázmér hercegek, illetve Habsburg Anna és a még csecsemő Erzsébet hercegnők között. A lengyel udvar azzal az érveléssel próbálta megnyerni Zsigmondot az ötletnek, hogy ezzel biztosíthatná az egész térség tartós békéjét.²³ A császár, arra hivatkozva, hogy a cseh ügyek teljesen lekötik a figyelmét, azzal küldte vissza a lengyel követeket, hogy keressék meg ismét, amint visszatért Magyarországra vagy Ausztriába, és megígérte, hogy „a továbbiakban egyáltalán nem fogja megtagadni hozzájárulását egy ilyen baráti és becsületos kéréshez”.²⁴ A lengyel krónikás később azt is elbeszéli, hogy Zsigmond még a halála előtti napokban is folyamatosan a lengyel

²⁰ Vö. már Jakob Caro megjegyzéseit az ügygel kapcsolatban (Geschichte Polens. Vierter Theil. 1430–1455. Gotha 1875. 142. 1. jegyz.

²¹ *Krzysztof Baczkowski*: Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370–1506). Kraków 1999. 146.

²² „imperator nondum assensum prebere voluit” – Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. 1435–1437. Hrsg. Gustav Beckmann. Gotha 1901. 164. A forrásban „Albert osztrák herceg leánya” (*filia ducis Alberti Austrie*) áll, valószínű ezért, hogy Erzsébet hercegnő ekkor még nem élt, jöllehet születését Długosz alább idézendő tudósítása alapján 1436-ra szokás tenni. Vö. *Dvořáková, D.*: Barbara von Cilli i. m. 203., aki szerint az ötlet (tudniillik a Jagelló–Habsburg házasságé) „Borbála királyné környezetéből származhatott, vagy legalább élvezhette a jóváhagyását”, tekintettel arra, hogy Borbála mindig jó kapcsolatokat ápolt a lengyel királynéval és elhalt urával (tudniillik Jagelló Ulászlóval). Alább ugyanakkor azzal folytatja, hogy voltaképpen nem is tudunk semmit sem Zsigmond, sem Borbála véleményéről a házassággal kapcsolatban, olyan rövid a milánói követ vonatkozó híre.

²³ „magnam tranquillitatem pluribus regnis [...] relicturus” – Długosz 171.

²⁴ „promittens et pollicens petitioni tam amice et honeste se consensum nullatenus amplius negaturum” – Uo. 172.

követek jöveteléről érdeklődött, sőt udvarának lengyel tagjait kérte, hogy sűrűssek a lengyel udvart a követség ügyében, mert nyugodtabban halna meg, „ha unokáit előbb el tudná jegyezni Ulászló királlyal és a fivérével”.²⁵ Długosz történetében okkal kételkedhetnénk, ha nem tudnánk, hogy 1437. november 8-án maga Zsigmond császár számolt be egy levelében a lengyel követség jöveteléről a sziléziai lengyel betörés „és több más dolog” ügyében.²⁶

A Habsburg–Jagelló házasság gondolata harmadszor jóval Zsigmond császár halála után, 1439 elején merült fel. Długosz előadása szerint Albert király a lengyel udvarral folytatott béketárgyalások közben magához hívatta a gnieznói érseket és hangsúlyozván, mennyire szereti Ulászló királyt és öccsét, Kázmér herceget (ekkor már választott cseh királyt), titokban megállapodott vele egy kettős házassági tervben. Ulászló az idősebb leányt, Habsburg Anna hercegnőt vette volna feleségül, míg Kázmérnak a fiatalabb, Erzsébet keze jutott volna, s vele hozományként Csehország. Bár a lengyel krónikás nem írja, logikus a feltételezés, hogy Magyarország viszont Ulászló jussa lett volna Albert halála esetén. Utóbbi, így Długosz, elhatározását esküvel is megerősítette az érseknek, később azonban, „néhány németek felbujtására, akik irigyek voltak a lengyel királyság szerencséjére”, meggondolta magát, és így a megegyezés végül kútba esett.²⁷ Amint az 1437. évi prágai tárgyalásokról, úgy az 1439. januári eseményekről is rendelkezésünkre áll több más forrás is. Az egyik szerint a lengyelek kifejezetten Kázmér herceg számára kérték Habsburg Erzsébet kezét és vele a Cseh Királyságot, erre azonban Albert nem volt hajlandó.²⁸ Egy másik kortárs beszámoló tudósítása a király választát is megőrizte: amennyiben Csehországról vagy a lányáról akarnak tárgyalni, üzenté Albert a lengyeleknek, meg sem akarja őket hallgatni, és nyugodtan hazamehetnek.²⁹

Nem nehéz felismerni, hogy a lengyel krónikás koncepciózus elbeszélése mögött ugyanaz a törekvés érhető tetten, amelyet a magyar trón megszerzése kapcsán már említettünk: a kezdeményezés nem a lengyelektől indult, hanem Alberttól, aki maga ajánlotta fel, hogy hajlandó lemondani a cseh trónról – érdekes módon Długosz a másik házasság szükségszerű következményéről, a Jagellók magyarországi örökösödéséről, ehelyütt nem szól. Ugyancsak a magyar

²⁵ Uo. 179.

²⁶ *Wostry, W.*: König Albrecht II i. m. I. 27. 33. jegyz.

²⁷ „persuasus aliquorum Almanorum, qui regni Polonie fortunis invadebant” – Długosz 201. Vö. A magyar nemzet története. III. Az Anjouk kora. Az Anjou ház és örökösei. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1895. 614. (A vonatkozó rész Schönherr Gyula munkája.)

²⁸ Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II. Erste Abteilung. Zweite Hälfte. 1438. Hrsg. Gustav Beckmann. Gotha 1916. 525–26.

²⁹ „Wolten sie dedingen von dem lande zu Beheim adir von siner dochter wegen, so wolte er sie nit horen, und mochten wol widder heym ridden” – *Johannes Janssen*: Frankfurts Reichskorrespondenz nebst andern verwandten Aktenstücken von 1376–1519. Freiburg im Breisgau 1866. 471.

követeknek 1440 márciusában adott lengyel válasza rezonál az érvelés, amelyet Długosz a lengyel megbízottak szájába ad az 1439. januári béketárgyalások során: Kázmér a cseh trón elfoglalására nem a bírvágy (*avara ambitio*) indította, hanem a Csehországot sújtó viszontagságok keltette együttérzés, valamint a két nép [a cseh és lengyel] nyelvének azonossága. Mi több, még a patthelyzet feloldására tett javaslat is pontosan ugyanaz lett volna, amivel állítólag az immár magyar királlyá választott Ulászló is előállt 1440 júniusában: Kázmér kész lemondani csehországi trónigényéről, ha Albert is ugyanígy cselekszik, hogy aztán a cseh bárók eldönthessék, kit választanak királyukká, legyen az akár Albert, akár Kázmér, akár valaki más.³⁰

Sajátos módon, mint látni fogjuk, éppen a magyar analógia támasztja alá meglehetősen szilárdan az 1439. évi kettős házasság tervét, és egyben azt is sejteni engedi, hogy a kezdeményezés egyáltalán nem Alberttól eredt. Tény, hogy György herceg születése és halála (1435) óta Habsburg Albertnek és Luxemburg Erzsébetnek nem volt fiú utóda, így sem a cseh, sem a magyar trón utódlásának problémája nem volt hosszú távon megoldottnak tekinthető. Sőt, rövid távon sem. Albert ugyanis, mint az régóta közismert, egyáltalán nem számított „konszenzusos” jelöltnek sem Csehországban, sem Magyarországon; utódjelöltségét kizárólag apósa, Zsigmond akaratának és kikezdehetetlen tekintélyének köszönhette.³¹ Kiszemeltjének sikeréről azonban maga Zsigmond sem volt meggyőződve. Erre utal mindenesetre az az eddig általában figyelmen kívül hagyott tény,³² hogy a császár-király egyetlen gyermekét, Erzsébet hercegnőt 1435–1436 fordulóján, párhuzamosan a csehekkel folytatott tárgyalásokkal, Magyarország királynőjévé akarta koronáztatni Székesfehérvárott.³³ A történelmi előzmények fényében itt aligha lehetett másról szó, mint egy olyan „előrehozott királyné-koronázás”-ról, amilyen Zsigmond első felesége, Mária esetében is történt,³⁴ és amelynek célja csak az lehetett, hogy Erzsébet ilyen módon szentesített uralkodói jogcímén keresztül biztosítsák Albert útját a magyar trónra. Ebből viszont következik, hogy Albert utódlása még ekkor sem tűnt bizonyosnak, és Zsigmond más módon nem

³⁰ Długosz 201.

³¹ *Mályusz E.*: Az első Habsburg i. m. 120–121.

³² Tudomásom szerint egyedül Fraknói Vilmos figyelt fel rá (A magyar királyválasztások i. m. 53.)

³³ *Wostry, W.*: König Albrecht II i. m. II. 143. Jelen volt a koronázóvárosban Albert herceg is, valamint Borbála császárné: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Concilium Basileense. Scriptores I.* Vindobonae 1857. 757. Végül nem került sor koronázásra. Meglehet persze, hogy maga Zsigmond gondolta meg magát, de sokkal valószínűbb, hogy a magyar politikai elit tagadta meg a hozzájárulását.

³⁴ *Süttő Szilárd*: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával I–II. Szeged 2003. I. 21.

is látta azt biztosíthatónak. Mindezzel pedig – úgy tűnik – nemcsak Zsigmond, hanem maga Albert is tisztában volt.

Mielőtt örökre lehunyta szemét, Zsigmond sürgette a magyar előkelőket, hogy halála után Albert herceget haladéktalanul koronázzák Magyarország királyává, és ismerjék el törvényes uruknak, egyszersmind intette őket „arra is, hogy ha a lengyel király mellé állnának, és királyságukba behívnák, az országban soha többé nem lenne béke, csak állandó viszálykodás”. Ezt állítja legalábbis a császár krónikása, Eberhard Windecke, aki egyébként nem volt szemtanúja Zsigmond utolsó napjainak, és a következő mondat („bölcstanácsaival sem tudta azonban megakadályozni, hogy mindez bekövetkezzen”) elárulja, hogy szövegét immár a következmények ismeretében fogalmazta.³⁵ Egyszersmind arra a fontos tényre is felhívja a figyelmet, hogy Windecke szerint a trónutódlás ügye még az utolsó pillanatban is eldöntetlen volt. Ugyanezt állítja a *Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum* című munka Magyarországi György (*Georgius de Hungaria*) néven ismert szerzője is, akit az 1438. augusztusi nagy oszmán betörés során hurcoltak el Erdélyből: szerinte Zsigmond halálakor „nagy meghasonlás támadt magyarok és németek között a királyság ügyében, azért, mert a császár nem hagyott *törvényes örökös*”.³⁶ Van más forrásunk is, amely egyértelműen mutatja, hogy a kortársak számoltak Albert hatalomátvételének kudarcával. A Zsigmond halála után, de még Albert trónra lépése előtt kiállított, egyébként régóta ismert követi instrukcióban a pápa egyebek mellett arra utasította az Ausztriába, Magyarországra és Csehországra küldött legátusát, hogy amennyiben Albert herceget nem választanák meg magyar királlyá, menjen tovább Magyarországra és ott bizonyosodjon meg a magyar bárók szándékairól.³⁷ Még érdekesebb, amit a dokumentum a Habsburg–Jagelló házasság tervéről ír. Egyfelől – igaz, lengyel források alapján – utal arra, hogy az ellentétek elsimítása értelmében már maga Zsigmond is szorgalmazta Habsburg Anna és Jagelló Ulászló házasságát, másfelől, és ez a lényeg, kifejezetten arra utasította a legátust, hogy amennyiben Albertet mégis megválasztották volna magyar királynak, igyekezzen előmozdítani az említett házasságot, és ehhez vegye igénybe a magyar bárók segítségét, akik

³⁵ Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Ford., s. a. r., bev. Skorka Renáta. Bp. 2008. 336.

³⁶ „magna inter Ungaros et Almanos exorta fuisset dissensio de faciendo rege, eo quod imperator legitimum successorem non reliquisset” – *Nicolae Iorga: Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. III. Bukarest 1897. 8. (A magyar és latin idézetekben előforduló kurzív részek a saját kiemelésem. – P. T.)

³⁷ „Advertat autem, si in Ungarie regem dux [tudniillik Albert – P. T.] electus non esset, pertransire super hoc conniventibus oculis, donec se ad regnum Hungarie idem orator transferat, ut regni dispositionem et inclinationem atque desiderium baronum sentire prius posset” – *Codex epistolaris* II. 362. Ugyancsak idézi *Wóstry, W.*: Albrecht II. i. m. 39. 1. jegyz. Lásd még *Mályusz E.*: Az első Habsburg i. m. 121.

ezt a császárnál már korábban is „nagy erőfeszítésekkel” igyekeztek kieszközölni.³⁸ Aligha kétséges, hogy ezzel a törekvéssel állt összefüggésben az Albertre kényszerített választási feltételek azon pontja, amely leányai kiházását a tanácsosok – vagyis a magyar főpapok és bárók – hozzájárulásától tette függővé.

Zsigmond és a trónutódlás kérdése

„Minden fáradozásával Zsigmond csak annyit tudott elérni, hogy amikor Prágából hazafelé igyekezve Znaimban pihenőt tartott, környezete a herceg utódlása mellett foglalt állást.”³⁹ Valójában minden jel arra utal, hogy a császár környezete egyáltalán nem Albert herceg utódlása mellett foglalt állást – ellenkezőleg, éppen a Zsigmond mellett tartózkodó urak voltak azok, akik a Jagelló–Habsburg házasságot és ennek szükségszerű következményét, a magyarországi Jagelló trónutódlást „nagy erőfeszítésekkel” szorgalmazták Zsigmondnál. Albert (és persze Erzsébet) különös helyzetét pontosan tükrözi az 1437. december 18-án Pozsonyban kiállított oklevél, amely azokat a feltételeket tartalmazta, amelyek ellenében a magyar urak végül mégis királyukká választották az osztrák herceget. A dokumentumot Albert „választási hitlevelének” szokás tekinteni,⁴⁰ de ez a megfogalmazás nem fedti teljesen a valóságot. Az oklevelet ugyanis valójában két személy állította ki: maga Albert mint Isten kegyelméből választott magyar király (*Dei gratia in regem Hungarie [...] electus*) és a felesége: Luxemburgi Erzsébet mint „Magyarország [értsd: a magyar király] szülöttje, ugyanazon kegyelemből választott magyar királyné” (*nata de Hungaria, eadem gratia regina electa*).⁴¹ További furcsa körülmények ugyancsak magyarázatot igényelnek. „A pozsonyi gyűlésen a rendek (!) a királyválasztás jogát nemcsak Albert, hanem Erzsébet trónra emelése tényében is gyakorolták” – írta Fraknói Vilmos, de hogy ez a gyakorlatban mit jelentett, azt nem részletezte.⁴² Királynévá – vagyis az uralkodó király feleségévé – ugyanis senkit nem volt szokás Magyarországon megválasztani, nem is tudunk arról, hogy ilyesmire valaha sor került volna. Arról sem tudunk, hogy magyar királynétól

³⁸ „eo casu, quo dux ipse regnum Hungarie obtineat, promovere factum matrimonii inter regem Polonie et filiam suam, et ad hoc adhibebit consilium auxiliumque baronum regni Hungarie, qui hoc alias optarunt et ab imperatore summis studiis expetierunt” – Codex epistolaris II. 363.

³⁹ Mályusz E.: Az első Habsburg i. m. 121.

⁴⁰ Bartoniek Emma: A magyar királykoronázások története. Bp. 1939. [Reprint 1987.] 56. Vö. Mályusz E.: Az első Habsburg i. m. 124–125.

⁴¹ MNL OL Mohács előtti gyűjtemény. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 290162.

⁴² Fraknói V.: A magyar királyválasztások i. m. 56. Vö. Albert Raguzának küldött levelével: „domini prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungarie [...] nos in regem Ungarie consortemque nostram, filiam utputa annotati domini imperatoris, in reginam publice elegerunt” – Raguza és Magyarország összekötteréseinek oklevéltára. Szerk. Gelcich József. Bp. 1887. 408.

valaha hitlevelet követeltek volna – nem is lett volna miért. Ha viszont Erzsébetet nem királynévá választották, akkor csak királynővé választhatták, ebben az esetben viszont Albert szükségszerűen felesége jogán lépett a trónra, úgy, mint korábban Zsigmond – hiába próbálta ennek ellenkezőjét bizonyítani Szabó Dezső.⁴³

Az Albert és Erzsébet választási feltételeit tartalmazó oklevélre a felsorolt osztrák urak is rányomták pecsétjeiket, vagyis Albert herceg osztrák tanácsa egyfajta garanciát vállalt a feltételek megtartásáért – olyan formán, mint I. Ulászló lengyel tanácsa 1440 márciusában, amikor utóbbit választották magyar királlyá.⁴⁴ Mint ez a párhuzam is mutatja, Habsburg Albertet választói nem mint Zsigmond kijelölt utódját, hanem mint egy másik ország, jelesül az Osztrák Hercegség uralkodóját választották magyar királlyá, és azért feleségével együtt, mert csak ennek volt joga a magyar trónhoz. Igen különös helyzet állt tehát elő, amennyiben Zsigmond halálával elvileg megnyílt a királyválasztás lehetősége a magyar politikai elit számára, a lehetőség ugyanakkor a gyakorlatban egyetlen személyre korlátozódott, hiszen a magyar trón örökösének, Erzsébet hercegnőnek, volt már férje Albert személyében. Arról nyilván szó sem lehetett, hogy Erzsébetet elválasszák Alberttől, hogy aztán maguk válasszának férjet neki, és így másik királyt az országnak, amint ez 1440-ben, Albert halálát követően, tényleg meg is történt. Hogyan állt elő ez a furcsa helyzet? Hogyan lehetséges, hogy, mint Fraknói Vilmos pontosan látta, Zsigmond halála idején a magyarországi trónutódlás kérdése gyakorlatilag nem volt elrendezve?⁴⁵

A magyarországi trónöröklés kérdése Zsigmond császár halála előtt feltűnő párhuzamot mutat a Nagy Lajos korabeli helyzettel.⁴⁶ 1421. szeptember 28-án kiállított oklevelében Zsigmond egyértelműen a leányát, Erzsébetet tette meg örökösévé Magyarországon és a cseh korona országaiban is, Albertről szót sem ejtve.⁴⁷ Illetve csak annyiban, hogy ha Zsigmondnak nem születne több lánya,

⁴³ *Szabó Dezső*: Albert királlyá választása. In: Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik [...] évfordulója ünnepére. Bp. 1917. 312–325.

⁴⁴ DF 288388. Kiadása: *Stephanus Katona*: Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. Tomuli VI., ordine XIII. Pars II. Pest 1790. 23–30., de a lengyel országnagyok záradéka nélkül. Az Albert és Erzsébet választási kötelezvényét mások mellett megpecsételő Johann von Schaumberg Pozsonyban van 1437. december 19-én (Archiv Český XXI. 291.), de nem Albert küldte előre, mint azt Fraknói vélte (Magyar királyválasztások 56.), hanem a herceg elé sietett Pozsonyba, nyilván a többi osztrák úrral együtt. Fraknói szerint (lásd uo.) az osztrák főurak azért pecsételték meg a dokumentumot, mert „ily módon kifejezésre juttatták azt, hogy uralkodójukat a magyarországi alattvalóival kötött szerződésnek megfelelően, a Magyarországon való állandó tartózkodásra följogosítottnak tekintik”. Ennek ellentmond, hogy Albert és Erzsébet mindjárt biztosította az oklevelet megpecsételő osztrák urakat, hogy abból sem nekik, sem utódaiknak nem származik kárunk („easdem [tudniillik litteras – P. T.] ipsi tamen et successoribus atque heredibus ipsorum indempnes reddentes”).

⁴⁵ *Fraknói V.*: Magyar királyválasztások i. m. 53.

⁴⁶ *Süttő Sz.*: Anjou-Magyarország i. m. 67.

⁴⁷ „wann die vorgenannte Elizabeth noch alles unser kunigreich, furstentume und herscheft rechte gerbe und nachfolgerynne ist” – DF 287093. Kiadása: Petr Elbel unter Mitarbeit von Stanislav Bárta und Wolfram Ziegler: Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von

Erzsébet és *utódai* lépnek mindkét királyság és a Morva Őrgrófság birtokába, kivéve az Albert hercegre írott vagy a jövőben még írandó tartozékokat – ezek minden bizonnyal a hercegnek elzalogosított cseh városokat jelentik.⁴⁸ Erzsébet eszerint teljes joggal tekintette magát *haeres regnīnek*, és ebben értelmetlen dolog volna állítólagos fékezhetetlen hatalomvágyának jelét keresni.⁴⁹ Ha szembeállítjuk az 1421. évi „rendezést” a tizenkilenc évvel korábbival, a különbség szembeszökő. 1402-ben Zsigmond arra az esetre, ha fiú utód nélkül halna meg, világosan Albert osztrák hercegre – a későbbi Albert magyar király apjára – testálta a Magyar Királyságot, meghagyva kijelölt utódjának, hogy esetleg születendő lányait tisztességgel házassítsa ki; a leányok öröklési jogáról szó sincs. Mi több, Zsigmond a magyar rendek ígéretét is kivette, hogy az említett esetben, vagyis Zsigmond (fiú)utód nélküli halála esetén Albert herceget fogadják el és koronázzák meg magyar királynak, nem mást.⁵⁰ 1421-ben ezzel szemben nyoma sincs annak, hogy a király megpróbálta volna felesketni a magyar országnagyokat az ifjabb Albertre.⁵¹

Kétségtelen, hogy az 1402. évi utódlási terv, túl azon, hogy Albert herceg hamarosan meghalt, rossz emlékeket hagyott maga után, hiszen jelentős szerepet játszott a Zsigmond elleni felkelés kirobbanásában. Az esetből a jelek szerint nemcsak maga Zsigmond tanult, hanem a magyar politikai elit is. Úgy tűnik legalábbis, hogy a továbbiakban semmiféle garanciát nem kívántak nyújtani arra, hogy ha Zsigmondnak nem születne fia, az ifjabb Albert – 1411-től Luxemburgi Erzsébet jegyeseként, 1421-től férjeként – automatikusan követni fogja a magyar trónon. Ezért nem engedték Zsigmondnak, hogy már életében területi hatalommal ruházza fel vejét Magyarországon,⁵² és nyilván ezért nem járultak hozzá ahhoz sem, hogy a császár még életében megkoronáztassa leányát, ezzel gyakorlatilag

Österreich. In: *Manžství v pozdním středověku. Rituály a obyčej*. Ed. Pawel Kras – Martin Nodl. Praha 2014. 146.

⁴⁸ „so sollen beyde kunigreich zu Ungern und zu Behem und die marggraffschafft zu Merhern mit allen andern unsern furstentumen, landen und lewten an die egenanten unser tochter Elizabeth *und ired leibs erben* komen und gefallen, mit allen ireden zugehörungen, ausgenomen was wir herczog Albrechten vor verschriben haben oder noch verschriben würden” – Uo. A zálogosításra lásd *Dvořáková, D.*: Barbara von Cilli i. m. 127.

⁴⁹ Lásd például *Mályusz E.*: Az első Habsburg i. m. 124., Piccolomini nyomán.

⁵⁰ Az oklevél modern kiadását lásd *Lővei Pál*: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevélén függő pecséték. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. Neumann Tibor – Rác György. Bp.–Piliscsaba 2009. 157.

⁵¹ Ez magyarázza, hogy 1441-ben, Habsburg Frigyeshez írt levelében, Erzsébet nem is hivatkozott az 1421. évi rendelkezésre: ő ugyanis, tekintettel az aktuális politikai helyzetre és Jagelló Ulászló időközben történt magyar királlyá választására, csak azokat az alkalmakat vette számba, amikor a magyar országnagyok kifejezetten megerősítették az ő (tudniillik Erzsébet) örökösödési jogát. *Adam Franz Kollár*: *Analecta monumentorum omnium aevae Vindobonensia I–II*. Vindobonae 1761–1762. II. 919.

⁵² *Fraknoi Vilmos*: Az első Habsburg-király trónrajutása Magyarországon. *Századok* 47. (1913) 255.

automatikussá téve Albert trónra lépését. Nehéz elképzelni, hogy Zsigmond, amennyiben mindenáron Habsburg Albertet kívánta utódjául, ne tett volna meg mindent annak érdekében, hogy az utódlás akarata szerint történjen, és ugyanilyen nehéz elképzelni, hogy a hatalma csúcsán álló császár ne tudott volna érvényt szerezni döntésének. Így viszont csak arra gondolhatunk, hogy nem akarta még egyszer olyan szembeszökően figyelmen kívül hagyni a magyar rendek királyválasztói jogát, mint 1402-ben, és ezzel alaposan megnehezítette veje dolgát.

A jelek szerint Zsigmond ugyanúgy foglyává vált kezdeti Habsburg-elköteleződésének, mint később Mátyás király. Az 1402. évi szerződés idején még joggal reménykedett abban, hogy idővel fia születik, és így az idősebb Albert trónöröklésének terve magától a süllyesztőbe kerül. 1421-ben ebbéli reménye – ha nem is adta még fel – kevésbé tűnhetett megalapozottnak; az a lehetőség viszont, hogy az ifjabb Albertnek és Erzsébetnek születik fia, kétségtelenül fennállt, és a reménybeli fiú magyarországi – és csehországi – utódlása aligha ütközött volna nehézségekbe. Bizonyosan nem véletlen ezért, hogy Erzsébet előrehozott koronázása éppen a hercegi pár György nevű fiának születése és korai halála után került napirendre, amikor az öreg császár már nem bízott abban, hogy megéri egy következő fiúgyermek születését.⁵³ És az sem lehet véletlen, hogy 1437 márciusában a lengyel házassági ajánlatra Zsigmond nem mondott határozottan nemet – legalábbis ezt sejteti a dologról beszámoló egyetlen forrásunk, amely szerint a császár „még nem akarta hozzájárulását adni”, ami mindenképp arra utal, hogy nem is vetette el végképp unokája lengyel házasságának gondolatát. Ha pedig így volt, aligha bízott benne, hogy Albert saját jogon képes lesz megszerezni a magyar trónt.

A znojmoi hideg napok

Az a bő két hét, amelyik Zsigmond Znojmóba érkezésétől a császár haláláig eltelt (1437. november 24. – december 9.),⁵⁴ számos, talán örökre megfejtethetlen titkot rejt magában. Az egyik legfontosabb Borbála császárné vélelmezett „árulása”. Az a feltételezés, hogy Borbála császárné szembehelyezkedett Habsburg Albert magyarországi örökösödésével, és helyette az ifjú Jagelló Ulászlót látta volna szívesen férjura, Zsigmond helyén, régóta ismert, és korábban a kérdéssel foglalkozó kutatók csaknem teljes konszenzusának örvendett.⁵⁵ Nemrégiben azonban felmerült,

⁵³ *Thomas Ebendorfer: Cronica Austrie.* Herausgegeben von Alphons Lhotsky. Berlin/Zürich 1967. 374. és 7. jegyz.

⁵⁴ *Engel Pál – C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438).* Bp. 2005. 131.

⁵⁵ Dacára annak, hogy már Albert király első biográfusa kételyeinek adott hangot, miközben magát az összeesküvést nem vonta kétségbe, lásd *Wöstry, W.: König Albrecht II i. m. I. 25. Vö. Sroka, S. A: I. Ulászló i. m. 130–31.*: „A következő házassági terv szerint a fiatal Ulászlónak feleségül kellett volna

hogyan Borbála állítólagos összeesküvését a nagyhatalmú kancellár, Kaspar Schlick találta ki és terjesztette el annak érdekében, hogy igazolja új ura, Habsburg Albert nyilvánvalóan igazságtalan eljárását az özvegy császárnéval szemben. Albertnek – szól az új értelmezés – útjában volt a hatalmas magyarországi birtokai révén jelentős politikai befolyással rendelkező anyósa, ezért eltökélte, hogy ezt a befolyást megszünteti. Tekintettel azonban arra, hogy Borbálának – éppen kiterjedt birtokainak és saját udvarának köszönhetően – Magyarország és Csehországban is számottevő tábora volt, Albert kénytelen volt valami olyan ürügyet konstruálni, amely nemcsak Borbálát, hanem híveit is diszkreditálta. Így született meg a történet, amely szerint a császárné, szembeszegülve haldokló ura végakarataival, a kijelölt örökös, Habsburg Albert helyett a lengyel Jagellók magyarországi és csehországi örökösödése mellett szállt síkra, attól sem riadva vissza, hogy 46 éves özvegy léte a mindössze 14 éves Jagelló Ulászlónak nyújtja a kezét.⁵⁶

Azt a források gondos számbavételét követően bizonyítottnak kell tekintennünk, hogy Borbálát nem Zsigmond, hanem Albert (és persze a tulajdon leánya, Erzsébet hercegnő) fogatta el 1437. december 5-én.⁵⁷ A kérdés mármost az, hogy miért? Valóban egyszerű „koncepció” eljárásról volt csupán szó, mint Borbála monográfusa véli, vagy Albertnek volt oka tartani a császárné politikai terveitől és befolyásától? És ha az előbbi magyarázatot fogadjuk el, miért nem lehetett megvárni a Borbála elleni fellépéssel Zsigmond halálát és Albert koronázását? Miért vonta magára a Habsburg herceg leendő cseh alattvalóinak haragját, a saját helyzetét nehezítve, egy olyan döntéssel, amit – ha a koncepció eljárás elméletéből indulunk ki – nehéz volna halaszthatatlannak nevezni?⁵⁸ Az új magyarázat

---

vennie Zsigmond császár feleségét, Cillei Borbálát. A császár várható halála miatt Borbála feleségül akart menni Ulászlóhoz, mert benne látta a magyar és a cseh trón örökösét. Ez a terv sem sikerült, sőt Borbála királyné börtönbe került.”; *Jan Dąbrowski: Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)*. Warszawa 1922. 4.

⁵⁶ *Dvořáková, D.*: Barbara von Cilli i. m. 223–253. Megjegyzem, a szerző egyik érve amellel, hogy Borbálának nem állt érdekében a lengyel házasság, az, hogy az új házassággal elvesztette volna az özvegyi jogon tartott magyarországi birtokait (Uo. 225.); ugyanezen birtokokat ugyanakkor nyilvánvalóan megkapta vagy megtarthatta volna mint királyné, és így a helyzetében semmilyen változás nem állt volna be. Ebből a szempontból a lengyel házasság éppenséggel kifejezetten vonzónak tűnhetett Borbála számára.

⁵⁷ Uo. (249–253.) összegyűjtve és kronológiai sorba rendezve a források.

⁵⁸ Uo. 228–232. Valójában semmi nem bizonyítja, hogy Borbála eleve zsigerből gyűlölte Albertet, és arra sem utal semmi, hogy trónra lépve utóbbi és Erzsébet ne tudtak volna megállapodni a Borbála kezén lévő javak megosztásáról – mondjuk úgy, hogy azokba Borbála beengedi a leányát – vagy a zálogos birtokok kiváltásáról. A bányavárosok esetleges visszaváltásáról egyébként Zsigmond már az 1427. évi adományában is rendelkezett, lásd Zsigmondkori Oklevéltár XIV. (1427). Közveteszi C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. Bp. 2020. 122. sz. Borbála Albert iránti gyűlöletére lásd például *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 123. ([Borbálát] „hatalomvágya állította szembe leánya érdekeivel, vejeivel, Habsburg Alberttel pedig kölcsönös gyűlöletük”), és vö. *Uő*: Az első Habsburg i. m. 121. („Albert ellen volt Borbála királyné, akinek *mint Cillei leánynak*, szerepét

ráadásul további fontos kérdéseket is válasz nélkül hagy. Először, ha a cél valóban csupán Borbála császárné birtokainak lefoglalása volt, és Albert ehhez keresett ürügyet, miért fogatta le december 5-én anyósával együtt Ország Mihály kincstartót is? És miért éppen őt? Ha Borbála territóriumáról el is tudjuk fogadni, hogy megnehezíthette volna lánya és veje dolgát Magyarországon, ezt az Ország fivérekről még együtt is nehéz volna feltenni.⁵⁹ Ország ráadásul, ellentétben például Szentmiklósi Pongráccal, nem Borbála familiárisa volt, hanem Zsigmond bárója és utolsó éveiben elsőszámú kedvence. Másodsor, miért volt szükség arra, hogy az özvegy császárnét 1438 nyarán erőszakosan próbálják megakadályozni abban, hogy Lengyelországba távozzon? Amikor – Albert szabályos koronázása és Borbála várainak elvétele után – elvileg már senkinek sem árthatott? Annak fényében, amit a lengyel udvar és a Zsigmond környezetében aktív lengyelbarát magyar bárók, köztük Ország Mihály terveiről, valamint Albert mint „kijelölt trónörökös” helyzetének bizonytalanságáról tudunk, mindenképpen indokolt megvizsgálni a kérdést – akkor is, ha merész hipotéziseken kívül mással nem tudunk előállni.

A legkorábbi forrás, amely Zsigmond és Borbála között valamiféle ellentétre utal, a császár 1437. november 26-án Znojmban kelt mandátuma Pozsony városhoz. A Marcali Imre udvarmester relációjára, a császári titkospecsét alatt kiállított parancs arra utasította a városi tanácsot, hogy a kocsikat, melyeket „legkedvesebb hitvesünk” (*conthoralis nostre carissime*) Borbála császárné „innen” (*ab hinc*) vagyis talán Znojmból, esetleg máshonnan útközben Prágából, nemrégiben Magyarországra küldött, és amelyeket Rozgonyi György pozsonyi ispán a császár parancsára Pozsonyba vitt, addig, míg Zsigmond személyesen a városba nem érkezik, olyan gondosan őrizték, hogy Borbála familiárisai „a mondott dolgok közül” (*de prefatis rebus*) semmit ne tudjanak sem elrejtteni, sem a városból kivinni.⁶⁰

A levél értelmezése távolról sem egyértelmű, talán ezért nem is szenteltek neki különösebb figyelmet. Az világos, hogy a kocsikat Borbála eredetileg nem Pozsonyba szánta, hiszen oda már Zsigmond parancsára vitte Rozgonyi. A „szállítmány” eszerint még minden gond nélkül útnak indult valahová Magyarországra, később azonban a császár meggondolta magát, és valamiért utánaküldte Rozgonyit, hogy kísérje azt Pozsonyba. Másfelől azonban nem világos, hogy a császár miért nem Rozgonyival őriztette a kocsikat. Ha a cél azok tartalmának lefoglalása lett volna, nyilván erre kap utasítást akár Rozgonyi, akár a pozsonyi tanács. Felmerül ezért a kérdés, hogy mik lehettek azok a „dolgok”,

nem nehéz önző okokkal magyaráznunk.”). A Cillei családnak kétségkívül volt konfliktusa a Habsburgokkal, de éppen nem azzal az ággal, amelyikhez Albert is tartozott.

⁵⁹ Engel P.: Királyi hatalom i. m. 82.

⁶⁰ „familiaris ipsius domine regine de prefatis rebus nil celare aut de Posonio exportare valeant” – DL 44179.

amelyek Borbála kocsiain voltak? Mályusz Elemér „kincsekkel megrakott” szekerekről beszél, de ennek kicsi a valószínűsége.⁶¹ Kincsekkel – vagy akár fegyverekkel – megrakott szekereket igen könnyű lett volna katonákkal őriztetni, ráadásul nem világos, milyen problémát okozott volna Zsigmond szempontjából, ha a császárné familiárisai alkalmasint mégis megdézsmálják azokat. Nem világos továbbá az sem, miféle kincseket küldhetett volna Borbála Csehországból Magyarországra, és emberei miért próbálták volna azokat, vagy egy részüket, akár elrejtetni, akár kivinni a városból. Zsigmond levelének fogalmazása valamiféle óvatosságot sejtet: mintha éppen azt akarta volna elkerülni, hogy felhívja a figyelmet a kocsiakra és tartalmukra, és ezért bízta volna meg a pozsonyiakat, hogy ők felügyeljék azokat a császár megérkeztéig. Különösebb feltűnés nélkül ezt valóban csak a pozsonyiak teheték meg. Minden jel szerint Zsigmond attól tarthatott, hogy Borbála familiárisai valami olyasmire férnek hozzá, aminek kikerülése a városból politikai problémákat okozott volna – talán Zsigmondnak magának, talán inkább „kijelölt” utódjának.

Indokoltnak tűnik ezen a ponton egy olyan forrást bevonni a vizsgálatba, amelyre eddig jóformán egyáltalán nem figyeltek fel a magyar kutatók.⁶² A magyar főpapok és bárók 1438 szeptemberében, Erzsébet királyné jelenlétében és talán utasítására, a lengyel uraknak küldött leveléről van szó, amelyben sok minden egyéb mellett az alábbi mondatot is olvashatjuk: „Ám arról csak sejtésünk van, eldönteni nem tudjuk, hogy vajon levelünknek a példányai (*exempla*), amelyeket embereink fogságba ejtett ellenségeinktől ragadtak el, és amelyek (ellenségeink által) uraságtoknak küldettek el gratulálás céljából, nekünk békéltetőleg vagy gyalázkodó módon lettek-e visszaküldve”.⁶³ A magyar főurak levele válaszként született a lengyel országnagyok levelére, amelyből kiderül, hogy a példányok másolatok (*copiá*) voltak, amelyeket bizonyos cseh urak mellékeltek a Lengyelországba küldött levelükhöz.⁶⁴ Az idézett mondat pontos értelmezése

⁶¹ *Mályusz E.*: Zsigmond király uralma i. m. 123. Szerinte Zsigmond ezzel a lépéssel biztosította, hogy „környezete, a királyné és kincsei nélkül, Albert utódlása mellett foglaljon állást”. Kincsekről, aranyról és ezüstről valójában a császárné 1438. évi szökése kapcsán beszél Piccolomini, amikor Borbála a lengyel udvarban keresett menedéket. Lásd *Wostry, W.*: Albrecht II. i. m. I. 35., aki ezt a forrást tévesen kapcsolta az 1437. decemberi eseményekhez.

⁶² Tartalmukat ismerteti *Lovcsányi Gyula*: Adalékok a magyar–lengyel érintkezések történetéhez a mohácsi vész előtt I–VI. Századok 20. (1886) V. közlemény 693–694., de az idézett passzust latinul idézi, és meg sem próbálja értelmezni.

⁶³ „Sed unde hoc, quod nostrorum litterarum exempla, per famulos nostros a manibus nostrorum inimicorum captivatorum, ab inimicis devulsa et vestris dominacionibus congratulandi gratia missa, nobisque complacitive seu opprobriose remissa sint, suspicari quidem possumus, deffinire nequimus” – Codex epistolaris I. i. m. 91. Vö. Uo. 96–97. is. (Köszönöm Neumann Tibornak a szöveg fordításában nyújtott segítségét.)

⁶⁴ „Recepimus his diebus certas litteras nobis a dominis regni Bohemiae missas, ex quarum tenore et signanter ex copiis, quas in eisdem reperimus inclusas et quas etiam pro habenda rerum notitia

ugyan távolról sem egyszerű, de a lényeges pontok világosak: a levelet küldő magyar urak familiárisai elvettek valamilyen leveleket az ellenségeiktől, amelyeket további ellenségek – vagyis a nyilván Jagelló-párti cseh urak – „gratulálás céljából” elküldtek a lengyel udvarba. Onnan azután ezeket a leveleket – vagy inkább a másolataikat – a lengyelek visszaküldték Magyarországra, „békéltetőleg vagy gyalázkodó módon”.⁶⁵

Magyarázat az eddig elmondottak fényében egyetlen kínálkozik: halála előtt, minden bizonnyal a környezetében tartózkodó magyar országnagyok és talán Borbála császárné nyomására, Zsigmond megváltoztatta az öröklésre vonatkozó végakarátát. Hogy a változtatás miben állt, csak gyaníthatjuk, de egyfelől Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet, másfelől a lengyel udvar reakciói alapján némi valószínűséggel rekonstruálható. Schlick birodalmi főkancellár 1437. december 26-ai levele szerint Zsigmond Prágából azért küldte őt Albert herceghez és Erzsébet hercegnőhöz Bécsbe, hogy rábeszélje őket Csehország kormányaának átvételére azzal a kikötéssel, hogy amíg él, Zsigmond használja a királyi címet, halála után pedig ők lépnek örökébe. A hercegi pár azonban vonakodott engedelmessé válni, és csak annyit ígértek meg, hogy december 6-ra készek Prágába menni.⁶⁶ Végül útnak is indultak, de – kevéssé meglepő módon – csak Znojmo városáig jutottak, ahol találkoztak a Magyarországra visszatérő, súlyosan beteg császárral. Itt immár arra próbálták rábeszélni Zsigmondot, hogy Bécsbe menjen, miközben a császár még mindig Csehország kormányzatával akarta felruházni Albert herceget.⁶⁷ Jól látható, hogy Albert és Erzsébet vonakodtak Zsigmond kérésére Prágába menni, és vonakodásuk elég egyértelműen összefüggésben állt a lengyel követek érkezésével. A hercegi pár tisztában lehetett azzal, hogy egy kedvezőtlen fordulat esetén a cseh fővárosból képtelenek lesznek érvényt szerezni

---

mittimus hic insertas [...]” – Uo. 89. A lengyel országnagyok első levelének vonatkozó helye sajnos az értelmetlenségig torzult, talán a kiadó hibájából, de valószínűbb, hogy már a másolat is az volt, amely alapján dolgozott.

⁶⁵ Az egyetlen szerző, aki az információt megpróbálta értelmezni, ezt az 1438. augusztusi nagy oszmán betörés kontextusában tette. Lásd *John Jefferson: The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman–Christian Conflict from 1438–1444.* Leiden–Boston 2012. 155. 99. jegyz. A szerző szerint a magyar urak levelei, amelyeket Lengyelországba küldtek, visszakérülve Magyarországra rejtélyes módon az oszmánok kezébe jutottak, és végül török foglyoktól kerültek a magyarokhoz. Utóbbiak e „titokzatos tartalmú” levelekben látták annak bizonyítékát, hogy a lengyelek Magyarország megtámadására buzdították az oszmánokat. Nyilvánvaló azonban, hogy egészen másról volt szó: a levélben említett ellenségek, akiktől elvették a „gratulálás céljából” Lengyelországba küldött leveleket, szinte bizonyosan a „lengyel párt” képviselői voltak, nem pedig az oszmánok, mint azt Jefferson vélte; az utóbbiakat egyébként a magyarok soha nem nevezték egyszerűen csak az „ellenségeink”-nek.

⁶⁶ *Wostry, W.*: Albrecht II. i. m. II. 153–154.

⁶⁷ „in presenti civitate agetur, ut dominus dux Austrie sit rector et gubernator regni Boemie supremus” – *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund* i. m. 263. A folytatásból kiderül, hogy a herceg nem akart kötélni állni: „sencio ipsum duces non nimis voluntarium ad acceptandum”.

a magyar trónhoz fűződő igényüknek, fordítva annál inkább. Mindennél fontosabb érdekük volt ezért, hogy utolsó napjaiban a haldokló császár mellett tartózkodjanak, és minél közelebb legyenek Magyarországhoz.⁶⁸

A legvalószínűbb, jóllehet bizonyíthatatlan forgatókönyv szerint Zsigmond – összhangban a politikai realitásokkal – röviddel halála előtt végül hozzájárult ahhoz, hogy a magyar urak tárgyalásokat folytassanak a lengyelekkel Ulászló magyarországi trónra lépéséről. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a császár megosztotta örökségét. A Cseh Korona országait – amelyekhez egyébként nemcsak Erzsébetnek, hanem magának Albertnek is jussa volt a Habsburg–Luxemburg örökösödési szerződés értelmében⁶⁹ – kapta volna a hercegi pár. Csehországhoz és Ausztriához járult volna Albert római királlyá választása esetén a Birodalom is. Magyarország a lengyel Jagellóknak jutott volna, minden bizonnyal Ulászló király és Habsburg Anna hercegnő évek óta forszírozott házassága révén. Az öt éves Anna mellett Borbála még hosszú évekig megtarthatta volna magyarországi birtokait és jövedelmeit, így észszerűtlen volna feltételezni, hogy egy efféle lehetőség hidegen hagyta. Egy ilyen rekonstrukció mindenképpen magyarázatot nyújtana arra az egyébként nehezen megválaszolható kérdésre, milyen alapon jelent meg egy lengyel követség Budán azonnal Albert halála után, nyilvánvalóan azzal az igénnyel, hogy a magyar trónt felkérje Ulászló számára, és miért írta a lengyel király 1440 elején a magyar városoknak, hogy „mindenképpen jönni fog” a királyság birtokba vételére.⁷⁰ És érthetővé tenné azt is, miért volt Albert számára sürgős, hogy Anna lányát az első alkalmas pillanatban eljegyezze Vilmos szász herceggel – a trónra lépése előtt Pozsonyban elébe terjesztett választási feltételek nyilvánvaló megsértésével.⁷¹ Egy ilyen megoldás, még ha kényszer és beletörődés szülte is, szervesen illeszkedett volna Zsigmond nagyszabású politikai terveinek sorába, és megvalósulása esetén megoldást kínált volna a Közép-Európát feszítő több

⁶⁸ Zsigmond halála után (?) egy magyar püspök és néhány báró Alfonz aragóniai királynak ajánlotta fel a magyar trónt. Lásd *Anderle Ádám: Az aragón kapcsolat. V. Alfonz, el Magnánimo és a magyar trón. Történelmi Szemle* 38. (1996) 408. A forrás kiadása: *Uő: Alfonso V, el Magnánimo and the Hungarian Throne. Mediterrán Tanulmányok* 6. (1995) 27. Anderle szerint (Uo. 23.) ez arra utal, hogy az „Albert-párt” és a „lengyel párt” mellett létezett már egy harmadik, „Alfonz-párt” is a magyar politikai eliten belül, ez azonban távolról sem biztos. Arra nyilván semmi esély nem volt, hogy Alfonz azonnal érvényt szerezzen a felajánlásnak, arra viszont kiválóan alkalmas lehetett a dolog, különösen, ha híre megy, hogy tovább gyengítse Habsburg Albert helyzetét. Ezért nem zárnam ki, hogy az Alfonzhoz küldött követ is a Zsigmond mellett tartózkodó magyar urak tudtával és megbízásából indult útnak.

⁶⁹ Eneáše Sylvia Kronika česká. Ed. Josef Emler. (Fontes rerum bohemicarum VII.) Prága É. n. 193.

⁷⁰ Erre lásd alább.

⁷¹ *Regesta Imperii XII. Albrecht II.* Bearb. Günther Hödl. Wien–Köln–Graz 1975. 684. sz. A választási feltétel: DF 290162. A lányok kiházásának engedélyezéséről szóló pont ennek ellenére bekerült az 1439. májusi dekrétumba. Lásd *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Vera Bácskai.* Bp. 1976. 292.

problémára is.⁷² Ráadásul a rokoni köteléssel egymáshoz fűzött két perszonálunió, a német–cseh és a lengyel–magyar, a siker reményével vehette volna fel a harcot az oszmánokkal. Alighanem éppen ezen megfontolás állt már az említett pápai követutasítás mögött is. Érthető másfelől, hogy Albert, aki oroszlánrészt vállalt Zsigmond huszita háborúiban, főképpen pedig Erzsébet mint *haeres regni*, vonakodtak alávetni magukat Zsigmond akaratának és szembeszegültek a császár döntésével. Mi több, tetteleg igyekeztek megakadályozni annak megvalósulását.

Kézenfekvő feltételezés, hogy az a valami, aminek az eltulajdonításától Zsigmond november 26-ai levele szerint annyira tartottak Znojmban, valamilyen dokumentum volt, amely összefüggésben állt a császár megváltoztatott végakaratóval. Meglehet, a Zsigmond mellett tartózkodó lengyelbarát magyar urak a császár jóváhagyásával egy olyasféle oklevelet állítottak ki, mint amelyet 1440 januárjában, és a lengyel udvarral kiváló kapcsolatokat ápoló Borbála császárnét bízta meg azzal, hogy tárgyalásokat folytasson Ulászlóval.⁷³ Ennek másolatát juttatták el aztán a cseh urak a lengyelekhez „gratulálás végett”, amikor az hozzájuk került.⁷⁴ Ebből viszont következik, hogy a november 26-án Pozsonynak küldött parancs kiállítása mögött már nem az agonizáló császár akarata állt – hacsak nem feltételezzük, hogy Erzsébet és Albert nyomására ismét megváltoztatta szándékát. Zsigmond 1437. november 11-én éjjel hagyta el Prágát és november 24-én vagy röviddel azelőtt érkezett meg Znojmba, súlyos betegen. Már prágai tartózkodása idején kétszer is elterjedt a halálhíre, a znojmoi utazás előtt, Telčben nagyon rossz állapotban volt, a Znojmba vezető több mint hatvan kilométeres út pedig, amelyet egy két ló közé erősített hordszékben kellett megtennie a novemberi hidegben, az öntudatlanságig elgyengítette.⁷⁵ Znojmban – mint láttuk – Albert és Erzsébet várta, és november 26-án ment a levél Pozsonynak Borbála

⁷² Jan Dąbrowski szerint (Władysław I Jagiellończyk i. m. 18.) a lengyelek éppen ezt akarták elérni: a zsigmondi örökség megosztását, elvenni Sziléziát a cseh koronától, és egyesíteni a magyar és lengyel trónt.

⁷³ Cillei Vilmos grófnak Nagy Kázmér lányától született Anna lánya, Borbála másodunokatestvére, Jagelló I. Ulászló második felesége volt.

⁷⁴ Nagyjából másfél hónappal a magyar országnagyok Krakóba küldött levele előtt Borbála özvegy császárné és kísérete – állítólag 500 lovas – megpróbált Magyarországról Lengyelországba szökni. Csapatán azonban még a határ előtt rajtaütöttek, emberei közül sokat megöltek, még többet foglyul ejtettek, maga a császárné viszont végül eljutott a lengyel udvarba. Lásd Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht i. m. 522. A két esemény: a Borbála szökésének megakadályozására tett kísérlet, illetve a „gratulálás céljából” Lengyelországba küldött dokumentum között valószínűleg összefüggés van: feltételezhetően a rajtaütés során vagy az után került Erzsébet ellenségei kezébe az a levél, amelynek másolatát később elküldtek a lengyel udvarba. Ez egyben azt is megmagyarázná, miért kellett rajtaütni a Lengyelországba tartó Borbálán és kíséretén – meg kellett ugyanis akadályozni, hogy a kompromittáló irat eljusson a lengyel udvarba.

⁷⁵ *Dvořáková, D.*: Barbara von Cilli i. m. 220.; *Wóstry, W.*: Albrecht II. i. m. I. 20., 29. (Prágában már az indulása utáni napon elterjedt a halálhíre.). *Vö. Regesta imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437). Verzeichnet von Wilhelm Altmann. Bd. II. Innsbruck 1897–1898. 430. (12198. sz.).*

kocsijainak őrzésével kapcsolatban. Felettből valószínű ezért, hogy a parancslevél kiállítása mögött ugyanúgy a hercegi párt kell sejtenuünk, ahogyan Borbála és Ország Mihály december 5-ei letartóztatása mögött is. Érdekes viszont, hogy amíg a császárnét elfogatása után Tallóci Matkó bán Pozsonyba kísérte, ahol még egy darabig Albert magyar királlyá koronázása után is őrizet alatt volt, addig Ország Mihály hamarosan visszanyerte szabadságát, és részt vett a székesfehérvári koronázáson. Mályusz Elemér szerint Zsigmond egy 1437. december 3-ai „hatalmas” adománnyal szerelte le a lengyel párt vezérét,⁷⁶ ez azonban nehezen hihető annak fényében, hogy a letartóztatásra két nappal az adomány után került sor.

Kaspar Schlick birodalmi kancellár a cseh rendeknek 1437. december 26-án előadott magyarázatában a magyar urakra hárította a felelősséget Borbála letartóztatásáért. Szerinte ugyanis azért volt szükség e drasztikus lépésre, mert a császárné elhanyagolta „a Lengyelország felé eső várainak” védelmét. A magyarok emiatt biztosítékot kívántak tőle – ez lévén a császár parancsa is életében –, és ezzel a céllal kísérték Borbálát az egész udvarával együtt Pozsonyba.⁷⁷ A pártos kancellár érvelésében okkal kételkedhetünk,⁷⁸ a maga sajátos módján azonban mégis segít nekünk értelmezni a történeteket. Az nyilvánvaló, hogy az utolsó hetekben Zsigmond mellett tartózkodó magyar főurak ilyen kívánsággal biztosan nem álltak elő, hiszen éppen ők voltak azok, akik sürgették a császárt a lengyel házasságra és így a lengyel trónutódlás elismerésére is. Ha valakinek volt oka tartani attól, hogy Borbála felvidéki „impériuma” utat nyithat a lengyeleknek Magyarországra, az Albert és Erzsébet volt, amennyiben Zsigmond – feltételezett – végakarátának híre és a magyar országnagyok – ugyancsak feltételezett – oklevele idejekorán eljut a lengyel udvarba. Ezért kellett lefoglalni (feltűnés nélkül) először a császárné kocsijait, majd, miután kiderült, hogy Zsigmond a végórát éli, magát Borbálát is elfogni, nehogy a lengyel kapcsolatait kihasználva megghiúsítsa Albert és Erzsébet trónra lépését Magyarországon. És ezért kellett őrizet alá helyezni a lengyel párt feltételezett fejét, Ország Mihályt is.

⁷⁶ *Mályusz E.*: Az első Habsburg i. m. 121.

⁷⁷ „danne als die Hungern meinen, ir gnade habe in die sloss gein Polan werts ligende verwarlossen wollen, wollen sie ein sicherheit von ir haben und an irem lipgedinge keinen schaden thun; das ist auch des keisers gebot gewesen bei sinem lebin; und darauf hat man si gein Prespurg gefurt mit irem ganzen hofe erwertlich, solich sicherheit zu machen” – *Wostry, W.*: Albrecht II. i. m. II. 150.

⁷⁸ Kaspar Schlick fordulatosa életére és pályafutására lásd *Petr Elbel – Andreas Zajic*: Die zwei Körper des Kanzlers? Die „reale“ und die „virtuelle“ Karriere Kaspar Schlicks unter König und Kaiser Sigismund – Epilegomena zu einem alten Forschungsthema I–III. *Mediaevalia Historica Bohemica* 15. (2012) 2. sz. 47–143., 16. (2013) 1. sz. 55–212., 16. (2013) 2. sz. 73–157.

A „királyi várak 1437. évi jegyzéke”

Felmerül a kérdés: amennyiben Habsburg Albertet a Zsigmond kíséretében lévő magyar urak egyáltalán nem akarták uralkodójuknak (ami bizonyos), és utolsó napjaiban maga Zsigmond is beletörődött vejének kudarcába (ami csupán feltételezés), miképpen léphetett az osztrák herceg néhány héttel később mégis a magyar trónra? A válasz tulajdonképpen kézenfekvő: mivel Erzsébet (és gyermekei) trónörökösi jogait senki nem vonta kétségbe,⁷⁹ attól kezdve, hogy Zsigmond lánya és veje nem volt hajlandó beletörödni a császár örökségének megosztásába, ráadásul a haldokló Zsigmondot is szoros felügyeletük alá vonták, nem nagyon maradt más megoldás, mint valami *modus vivendi* találni a hercegi párral. Klasszikus „róka fogta csuka” helyzet alakult ki: egyfelől Zsigmond magyar kísérete (egyetértésben a politikai elit nagyobb részével, amint éppen Erzsébet koronázásának megtagadása is mutatja) egyáltalán nem akarta Albertet uralkodójának, de nem tudtak megszabadulni tőle, mivel Erzsébet jogait tiszteletben tartották, a hercegi pár pedig tapodtat sem mozdult a haldokló Zsigmond mellől; másfelől Albert és Erzsébet nagyon akarta a magyar trónt, de ehhez szükségük volt a Znojmban tartózkodó magyar urak együttműködésére, hacsak nem akartak egy polgárháborút kockáztatni. A kompromisszum tehát elkerülhetetlen volt.

A megoldás kulcsa kétségtelenül Albert király választási feltételeiben és a minden bizonnyal annak előzményeként létrejött királyi vár- és birtokjegyzékben keresendő. A teljes forrást kiadó Engel Pál „Albert király idejére” keltezte a jegyzéket, anélkül, hogy megpróbálta volna pontosítani annak keletkezési idejét, valamint az összeállítás okát és körülményeit. „Minthogy a jegyzékben foglalt állapothoz képest jelentősebb változásokat csak az 1439. év hozott – írta Engel –, ezért leginkább ezt tekinthetjük forrásunk összeállítására időpontjának”.⁸⁰ Ez az állítás azonban nem állja meg a helyét. A jegyzék szerint Borbála királyné kezén

⁷⁹ Vö. ezzel szemben Engel Pál véleményét, aki szerint „a rendi törekvésekkel rokonszenvező 'katonabárok' [...] megválasztották Albertet királlyá [...], de feleségének a trónhoz való jogát nem ismerték el”. Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. 198. Valójában azonban éppen hogy elismerték, és ezért voltak kénytelenek hozzájárulni végül Albert trónra lépéséhez. Annyira elismerték, hogy 1438-ban, Albert és Erzsébet koronázása után Albert a magyar főpapok és bárók akaratából, ezek pecsétjeivel is megerősített kötelezvényt adott felesége trónörökösödési jogáról arra az esetre, ha előbb halna meg: „ob das wurde, das er [tudniillik Albert – P. T.] abgieng mit tod ee dann ich, das die hungrischen herren geistlich und weltlich, mich und mein erben, als rechte erbliche herrschaft zu herren und erben des kunigreichs zu Hungern aufnehmen und halten solten” – lásd az 51. jegyzetben hivatkozott levelet. Az 1438. évi rendelkezést az 1439. májusi országgyűlésen megerősítették, és a rendek Erzsébetnek is hűséget esküdtek, „akit ez a királyság a születés jogán elsősorban megillet”. Lásd DRH I. 303. Ne feledjük, 1440-ben is Erzsébetnek mint a magyar trón örökösének kerestek férjet, így királyt az országnak.

⁸⁰ Engel P.: Királyi hatalom i. m. 195–196.

lévő uradalmak nagy része ugyanis már 1438 márciusában mások birtokába került, miután Albert Budán arra kényszerítette anyósát, hogy öt vár kivételével minden más kezén lévő erősséget adjon át. Trencsént és a Vág menti várakat a király azonnal Cillei Ulrik grófra ruházta, „ami egészen a magyarok ellenére történt, de a király így akarta.”⁸¹ Más, kevésbé jelentősnek tűnő, de azért említést érdemlő változások ugyancsak történtek már 1439 előtt is. Dédest még korábban, rögvest Budára érkezése után adományozta Albert a Pálóciaknak.⁸² Drégely vára, amelyet a jegyzék még Hatnai Pán László kezén említ honor címén, 1438 februárjában már Pálóci György érsek és az esztergomi érsekség birtokában volt, Újvárt pedig márciusban adományozta Albert birodalmi főkancellárjának, Kaspar Schlicknek.⁸³ A jegyzék – legalábbis eredeti formájában – eszerint az 1438. február-március előtti állapotot tükrözheti.⁸⁴

Más adatok ugyanakkor még korábbi dátumot sejtetnek. Az már Engelnek is feltűnt, hogy „a jegyzék, úgy látszik, nem vesz tudomást azokról a változásokról, amelyek a Zsigmond halálát megelőző egy-két hónapban történtek”.⁸⁵ Engel két ilyen esetet említett. Az egyik, Döbröközé (Debregeszt), valójában nem tekinthető „rendszeridegennek”. A várat Zsigmond 1437 szeptemberében valóban elzálogosította Újvári Tamásnak 3000 forintért, amit az alsó részekben harcoló Szentmiklósi Pongrácnak utalt ki, de azzal a kikötéssel, hogy amennyiben a zálogbirtokos Bátfai István kifizeti az összeget, megtarthatja a várat. És pontosan ez történt: Bátfai ura, Rozgonyi István segítségével, aki 2000 forintot adott neki, kifizette a pénzt Pongrácnak, és a jegyzék ezért tüntette fel, helyesen, Döbröközt az ő – tudniillik Bátfai István – kezén.⁸⁶ A másik változás, jelesül Bolondóc eladományozása, annál inkább figyelemre méltó, mivel nem is egy-két hónappal a császár halála előtt történt, mint azt Engel vélte, hanem a Zsigmond halála előtti napon, december 8-án.⁸⁷ Az uradalmat, amelyet a jegyzék még Stibor

⁸¹ *Wostry, W.*: Albrecht II. i. m. II. 161–162. A fejregesztában tévesen áll 1438 helyett 1439. Zólyomban 1438 végén már Erzsébet parancsolt: DF 268922., zólyomi ispánja Berzevici Pohárnok István volt királynéi udvarmester: DF 249921. Ugyanekkor adományozta el Erzsébet a várjegyzékben ugyancsak Borbála kezén összeírt Füleket: DL 38655.

⁸² DL 13151.

⁸³ DF 248261.; *Neumann Tibor*: Nyitra megye hegyentúli járásának kamarahaszna-összeírása 1452-ből. In: *Honoris causa* i. m. 196. 63. jegyz.

⁸⁴ Hunyadi János kormányzó 1451. évi oklevele szerint Albert a koronázása idején (*tempore sue coronacionis*) Hunyadi kérésére adományozta a várjegyzék szerint Tallóci Matkó kezén lévő Drankó várat a Csornaiaknak és Bizerei Miklósnak. Erről nem maradt fenn oklevél, bár a kormányzó, a saját állítása szerint, jól emlékezett a saját kérelmére (*de qua nostra petitione et nos bene recordamur*). *Pesty Frigyes*: A szörényi bánság és Szörény vármegye története III. Bp. 1878. 58.

⁸⁵ *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 195.

⁸⁶ DL 88125., DL 24530.

⁸⁷ DF 282978., DF 211034. Már a helyes időponttal lásd *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 284.

Katalin kezén írt össze zálogjogon, ekkor kapta meg adomány címén alsólendvai Bánfi Pál, Katalin újdonsült férje. Az iktatás már december 13-án megtörtént. Szintén december 8-án adta Zsigmond zálog jogán udvari lovagjainak, Czernin Henningnek és Kussow-i Justnak a Borsod megyei Cserép várát, anélkül, hogy az oklevél egyetlen szóval is említést tett volna arról, hogy az uradalom Borbála királyné kezén van, amint a várjegyzékben is látjuk.⁸⁸ Hasonlóan érdekes eset a verőcei uradalomé, amelyet Engel nem említett. Ez a jegyzék szerint ugyancsak zálog címén illette meg a Marcali testvéreket, Imrét és Jánost, holott az uradalmat már 1437 szeptemberében Prágában örökjogon nekik adományozta a császár. Érdekes módon viszont a vonatkozó iktatóparancsot csak hónapokkal később, december 4-én állították ki Znojmban – ahol Marcali Imre udvarmester biztosan, Bánfi Pál valószínűsíthetően jelen volt.⁸⁹

Ugyanazon a napon, 1437. december 8-án, amikor a bolondóci uradalmat Bánfi Pálnak adományozta, Zsigmond megkegyelmezett pölöskei Ördög Miklósnak, és visszaadta neki a Körös megyei hatalmas szentgyörgyvári uradalmat.⁹⁰ Ez utóbbi a jegyzékben Tallóci Matkó szlavón bán neve alatt szerepel mint zálogos birtok – és valóban, a bán szűk két héttel korábban, november 26-án véglegesítette Zsigmonddal családjá birtokában a hatalmas szlavóniai uradalmat – olyan óriási zálogösszeget tábláztatva rá, hogy a visszaváltás irreálissá váljon.⁹¹ Az ellentmondásra – tudniillik hogy Zsigmond két hét különbséggel előbb meghagyta késői éveinek egyik legfőbb bizalmasát, személyes kedvencét, Tallóci Matkót, Szentgyörgyvár birtokában, majd minden látható ok nélkül gyakorlatilag elvette tőle azt – Mályusz Elemér is felfigyelt, és megpróbált magyarázatot adni rá. A bán javára 1437. november 26-án kiállított oklevél eredetije nem maradt fenn, de az átírásából kiderül, hogy azt a római császári titkospecsét alatt állították ki, Mályusz szerint Tallóci kérésére, akinek a birodalmi kancellária feje, Kaspar Schlick, régi ismerőse volt Itáliából. Tallóci azért folyamodott volna ehhez a megoldáshoz, mert tartott attól, hogy a magyar kancellária Znojmban lévő osztályát vezető Büki István alkancellár nem fog beleegyezni az oklevél Tallócinak kedvező értelmű megfogalmazásába. Azon a napon, amikor a szentgyörgyvári uradalom korábbi birtokosa, prodavizi Ördög Miklós megkapta a maga oklevelét Znojmban, Tallóci már nem tartózkodott a morva városban: éppen a lefogott Borbála császárnét kísérte ugyanis Pozsonyba. Mályusz szerint ez azt jelenti, hogy „a csapás Matkó ellen irányult”, mégpedig Büki István

⁸⁸ *Borsa Iván*: A Justh család levéltára 1274–1525. Bp. 1991. 51. 119. sz.

⁸⁹ DL 33414., DL 33145. Az iktatásra végül a következő esztendő januárjában került sor. Ennek ellenére Verőcét Alberttől is megkapták a Marcali fivérek 1439-ben: DL 13402.

⁹⁰ DF 231190/35. oldal.

⁹¹ DF 231190/ 39–41. oldal.

alkancellár közreműködésével. Büki Ördög Miklós földije volt, talán még haragudni is volt oka Tallócira, így aztán a magyar titkos pecsét alatt minden további nélkül kiállította Ördög javára a Tallóci-ellenes oklevelet.⁹²

Mályusz rekonstrukciójának két alaptézise sajnos téves, így a rájuk emelt egész elmélet is: Tallóci oklevelét nem a „birodalmi kancellária” állította ki, ahogyan Ördög Miklósét sem a magyar kancellária „csehországi tagozata.” Az utóbbi javára kiadott december 8-ai oklevelet ugyanúgy a császári titkospecséttel erősítették meg,⁹³ mint Tallóci november 26-ai oklevelét. Ez nem különösebben meglepő, tekintettel arra, hogy Zsigmond valamennyi csehországi oklevele ugyanazon császári titkospecsét alatt kelt ekkoriban. Ezt világosan bizonyítja a december 3-án Lévai Cseh Péter erdélyi vajda javára kiadott oklevél. Ez, a magyar titkos kancellária átíró oklevele szerint, ugyanúgy a császári titkospecsét alatt kelt, mint Tallóci oklevele,⁹⁴ fennmaradt viszont az eredetije, amelyen ugyanazt a pecsétet látjuk, mint az összes többi, Znojmban Zsigmond nevében kiállított oklevélen.⁹⁵ Vagyis a két – a november 26-ai „Tallóci-barát” és a december 8-ai „Tallóci-ellenes” – oklevél közötti nyilvánvaló ellentmondás okát nem Büki István feltételezett részrehajlásában és nem is különböző pecsétek közötti „manőverezésben” kell keresnünk, hanem valami másban. Kézenfekvő a feltételezés, hogy az előbbi még Zsigmond tudtával és jóváhagyásával hagyta el a kancelláriát, az utóbbi viszont már csak a haldokló császár nevében, de a tudta nélkül.

Uralkodásának utolsó évtizedében Zsigmond „kinevelt” egy új politikusgenerációt, amelyet hatalommal bőségesen felruházott ugyan, saját birtokokkal azonban nem, vagy csak igen szűkmarkúan. Amint Engel Pál megállapította, a császár halálakor néhány család, kiemelten a Tallóciak és a Rozgonyiak, valamint az Országok, Pálóciak kezében összpontosult Magyarország kormányzata, a megmaradt királyi birtokok többségével együtt.⁹⁶ Nyugodtan ehhez a csoport-hoz számíthatjuk a Marcaliakat is, akik ugyan nem „elsőgenerációs” bárói család voltak, de két Somogy megyei várukkal ugyanúgy nem tartoztak az arisztokrácia élvonalába, ahogy az Anjou-korban felemelkedő alsólendvai Bánfiak sem. Figyelemre méltó ezért, hogy Marcali Imre udvarmester Zsigmond legközvetlenebb munkatársai közé tartozott a császár halálát megelőző időben,⁹⁷ Ország

⁹² *Mályusz Elemér*: A négy Tallóci fivér. In: *Uő*: Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok. Szerk. Soós István. Bp. 2003. 152–156.

⁹³ „ambas secreto suo sigillo quo scilicet ut Romanorum imperator utebatur in margine inferiori consignatas”

⁹⁴ *Borsa Iván*: A Balassa család levéltára 1193–1526. Bp. 1990. 304. sz.

⁹⁵ DL 88127.

⁹⁶ *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 83–84.

⁹⁷ A csehországi tartózkodás idején Aranyi István nógrádi ispán mellett Marcali szerepel leggyakrabban *relator*-ként Zsigmond oklevelein.

Mihály kincstartóval és Rozgonyi István pozsonyi ispánnal karöltve, és ugyan-
 ehhez a csoporthoz csatlakozott 1436-ban Bánfi Pál is. Más köznemesi bizal-
 masokkal együtt, mint például a Sóvári Sósok, ők voltak Zsigmond oldalán az
 uralkodó utolsó hónapjaiban és napjaiban, és minden bizonnyal ők sürgették a
 császárt, hogy adja hozzá az unokáját Ulászló királyhoz. Aligha lehet ugyanis vé-
 letlen, hogy Országot és Bánfit, valamint Sós Istvánt kifejezetten a „lengyel párt”
 híveiként látjuk majd viszont, a Tallóciak, Marcaliak és Pálóciak pedig majd a
 Krakkóba menő követséget ékesítik, hogy Rozgonyi Simon püspök (István és
 György pozsonyi ispánok fivére) Ulászló magyar királyságában játszott kulcs-
 szerepét már ne is említsük. Az általuk formált kormányzati csoportnak integ-
 ráns részét képezte az egyedül a Tallóciakéhoz fogható királyi birtokvagyon fölött
 disponáló Borbála császárné is. Borbála és a Zsigmond-kor utolsó bárói generá-
 ciójának érdekei így módon a lehető legszorosabban összefonódtak.

A znojmoi tartózkodás alatt jóformán egyedül ez a kiváltságos politikai elit
 sűtkérezett a végső búcsúra készülő király kegyének utolsó sugaraiban. Három
 adományról már esett szó: alsólendvai Bánfi Pál a Zsigmond halála előtti nap-
 on kapta meg a bolondóci uradalmat; Tallóci Matkó bán, akit a császár még
 Húsvétra rendelt magához Prágába,⁹⁸ november 26-án véglegesítette (gyakor-
 latilag) családja birtokában a Körös megyei szentgyörgyvári uradalmat; végül
 Marcali Imre udvarmester december 4-én eszközölt ki magának és János fivé-
 rének iktatóparancsot a verőcei uradalomra. December 2-án Ország Mihály
 kincstartó a fivérével, Jánossal együtt örökjogon is megkapta az ugyancsak
 Pozsony megyei Modor várost, amelyet addig zálogjogon birtokolt.⁹⁹ Egy nap-
 ra rá Zsigmond Csejte és Jókó váraiban és uradalmaiban, amelyekben Mihály
 már benne ült, Ország Jánost is részesítette.¹⁰⁰ Ez volt az a „hatalmas adomány”,
 amelyről Mályusz beszélt.¹⁰¹ Ugyanezen a napon az Ország fivérek ugyancsak
 megkapták a Pozsony megyei Dejte falut a hozzá tartozó településekkel együtt,
 Jókó várának tartozékait. Szintén jelentős adományban részesült december 3-án
 az öreg lévai Cseh Péter erdélyi vajda, akire (nem melleleg) Zsigmond rábízta az
 egész erdélyi vajdaságot, elvéve annak másik felét is a korábbi birtokosától, Csáki
 Lászlótól – tette ezt, meglepő módon, az erdélyi felkelés tetőpontján.¹⁰² Rozgonyi
 István és György pozsonyi ispánok, valamint fivérük, Simon veszprémi püspök

⁹⁸ Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund i. m. 165. Matkó augusztus 20-án a császár taná-
 csában: Uo. 195.

⁹⁹ DF 225886.

¹⁰⁰ DL 13142.

¹⁰¹ *Mályusz E.*: Az első Habsburg i. m. 121.

¹⁰² *Borsa I.*: Balassa család i. m. 304. sz.; *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. I. 14. Cseh
 Péter ráadásul nem is sietett vissza vajdaságába: január 1-jén részt vett Albert és Erzsébet koronázásán,
 majd az új uralkodóval együtt ment Budára.

egy nappal később kapott három Pozsony és egy Nyitra megyei falut zálogba, azzal a nem lényegtelen kikötéssel, hogy azokat csak az ugyancsak zálogjogon tartott Sempte várával együtt lehessen visszaváltani tőlük.¹⁰³ Ugyanők arra is engedélyt kaptak Zsigmondtól, hogy az Újvár, Éleskő, Korlátkő és Detrekő várak tartozékain, valamint a Nagyszombat város környékén elzálogosított királyi birtokokat magukhoz váltsák.¹⁰⁴ Úgy tűnik tehát, hogy Znojmban, amikor nyilvánvalóvá vált Zsigmond állapotának rohamos romlása, aki csak tehetett, megpróbálta megszerezni, illetve biztosítani családjá számára mindazt, amire csak lehetősége nyílt. Igen valószínű, hogy halálát érezve Zsigmond igyekezett stabilizálni hűséges báróinak helyzetét, bármi következzen is halála után. Borbála és Ország lefogatása ugyanakkor már aligha a császár tudtával történt,¹⁰⁵ és ez mindenképpen arra utal, hogy az utolsó napokban Zsigmond nem volt cselekvőképes állapotban, talán már tudatánál sem.¹⁰⁶

Mindezen adományok jelentősek voltak ugyan, mégis eltörpültek ama területi hatalom mellett, amelyet e családok kizárólag királyi felhatalmazás alapján gyakoroltak, és amelynek fennmaradására a Habsburg herceg trónra lépése esetén semmilyen garanciájuk nem volt. (Ellentétben egy olyan uralkodóval, aki egyedül nekik köszönheti megválasztását.) A Zsigmond politikájával szembeni általános ellenérzés mellett ez a helyzet indokolta az Albertre kényszerített szigorú választási feltételeket, nem pedig a „rendek” állítólagos fékezhetetlen hatalomvágya, mint azt gondolni szokás. Nem vállalunk ezért különösebb kockázatot azzal a megállapítással, hogy a „királyi várak 1437. évi jegyzéke” pontosan ennek a bárói csoportnak a pozícióit volt hivatott „bebetonozni” arra az esetre, ha Albertet mégis magyar királlyá választják. Ez utóbbi, mint láttuk, voltaképpen az egyetlen opció maradt azután, hogy az osztrák herceg és felesége, Erzsébet, ellenszegülve Zsigmond *feltételezett* utolsó akaratának, nem volt hajlandó Csehországba távozni. A jegyzék, véleményem szerint, szorosban kapcsolódik az Albert elé terjesztett választási feltételek azon pontjához, amelyben a királyi hatalomra mért legnagyobb csapást szokás látni. A legpontosabbnak tűnő szöveg fogalmazása a hivatkozott helyen a következő: „Továbbá, a hitvesünkkel folytatandó egyezkedésekben, és a

¹⁰³ DL 13124.

¹⁰⁴ DL 13121.

¹⁰⁵ Különösen akkor nincs okunk ezt gondolni, ha igaz a feltételezésünk, hogy már a november 26-ai levelet sem Zsigmond tudtával küldték Pozsonynak. A császár állapotának változásairól nincsenek információink, de feltehető, hogy a znojmoi utazást követő válságból néhány napra még felépült annyira, hogy tudatában volt annak, ami körülötte történt. Az agónia valószínűleg december 5-én kezdődött, lehetővé téve Albert és Erzsébet számára Borbála császárné és Ország Mihály lefogását. December 7-én Zsigmond már aligha volt tudatánál, és ezzel magyarázható, hogy Borbálát miért csak ekkor indították útnak Pozsonyba.

¹⁰⁶ A felsorolt adományok feltűnő módon mind december első néhány napján történtek, Borbála császárné december 5-ei lefogatása előtt.

Magyar Királyság határainak és határvidékeinek és az [ország] koronája ügyeinek védelmében és megőrzésében csak az ország főpapjainak és báróinak tanácsaival élünk, tisztségeket, ispánságokat, várnagyságokat, főpapi tisztségeket, bárói tisztségeket, valamint a nevezett Magyar Királyság és Korona bármiféle ügyeit Magyarország főpapjainak és báróinak, tanácsosainknak tanácsa és hozzájárulása nélkül nem tárgyaljuk, *nem változtatjuk meg* és azok felől nem rendelkezünk”.¹⁰⁷

Egyértelműnek tűnik, hogy a szöveg itt nem általában az uralkodó kinevezési jogáról szól. Figyelemre méltó, hogy a rendelkezés első eleme (*in tractatibus consortis nostre fiendis*) az Erzsébet királyné számára átadandó birtokokra vonatkozik, vagyis azokra, amelyek ekkor Borbála császárné kezén az ország legnagyobb *honorját* alkották. Ebből a szempontból kifejezetten érdekes, hogy a *mutare* ige hasonló kontextusban tűnik fel a „várjegyzék” utókorra maradt másolatában.¹⁰⁸ Albert tehát arra kötelezte magát, hogy a megválasztói hozzájárulása nélkül nem változtat a Zsigmond halála idején fennálló hatalmi viszonyokon, beleértve Borbála császárné territóriumát. Ezzel a feltétellel járultak hozzá a mellette tartózkodó magyar urak a megkoronázásához, valamint azzal a kikötéssel, hogy a lányait a véleményük megkérdezése nélkül nem adja férjhez – ami nyilván a trónöröklés bárói ellenőrzését jelentette. Albertnek és Erzsébetnek ezek után még formálisan is meg kellett ígérniük a választóiknak, hogy jóban és rosszban kitartanak mellettük, és garantálják, hogy nem éri őket retorzió amiatt, hogy hozzájárultak a hercegi pár megválasztásához. Tehát még a pozsonyi tanácskozások közben is számoltak azzal, hogy a dolog balul süllhet el, és nem Albert lép a magyar trónra.¹⁰⁹ Tudjuk, hogy sokan voltak Magyarországon, akik Albertet még a választás után sem ismerték el, „és nem akarták őt királynak”, és ismerjük a sietséget, amellyel az új uralkodó koronázását megejtették, amint köztudott Pálóci György esztergomi érsek ebben játszott szerepe is.¹¹⁰

Aligha véletlen, hogy koronázása után Albert mindkét említett ígéretét megszegte. Sőt, az egyiket már a formális választás előtt. A levélből, amelyet Tallóci Matkó 1437. december 11-én Bécsből küldött Raguzába, tudjuk, hogy Borbála

¹⁰⁷ „Item, in tractatibus consortis nostre fiendis et defensionibus et conservationibus metarum et confinium regni Hungarie et eius corone negotiorum tantummodo consiliis prelatorum et baronum eiusdem regni utemur honoresque, comitatus, castellanatus, prelaturas, baronias et qualicumque negotia regni et corone Hungarie predictorum absque consilio et consensu prelatorum et baronum Hungarie consiliarium nostrorum non tractabimus, mutabimus vel disponemus” – DF 290162.

¹⁰⁸ Ennek első oldalán olvassuk: „Castra pro honore tempore condami Sigismundi imperatoris data et tandem per Albertum regem *immutata*.”

¹⁰⁹ *Wóstry, W.*: Albrecht II. i. m. II. 148–149., és DF 290162: „nec hic nunc presentibus impudent aut eger ferant, quod in eorum absentia in nostram electionem consenserunt”.

¹¹⁰ *Wóstry, W.*: Albrecht II. i. m. I. 39. 2. jegyz.; DL 13151. A koronázás „indilate propter multa et varia evitanda pericula fieri debuit” – *Gutheil Jenő*: Veszprém város okmánytára 1002–1523. Kiadja Kredics László. Veszprém 2007. 201.

királynét, aki „császár urunk akaratából és őfelsége báróinak hozzájárulásával” fogságban van, a bán és Lévai Cseh Péter erdélyi vajda Znojmból „egyenes úton” (*directo tramite*) kísérte Pozsonyba. Útközben érte őket a hír, hogy Zsigmond meghalt, a magyar főpapok és bárók pedig Pozsonyba készülnek, hogy ott az uralkodójuk választásáról megállapodjanak; „és a nagyobb bizonyosság végett ugyanazon bárók az osztrák herceg mellett döntöttek”.¹¹¹ „Nagyobb bizonyosság végett”: elég különös megfogalmazás egy királyválasztás esetén. Nem kevésbé különös, hogy Tallóci egy dologban biztosan nem mondott igazat. Egy másik forrásunkból kiderül ugyanis, hogy Borbálát és kíséretét december 7-én indították útnak Znojmból Pozsonyba, és ezzel összhangban is áll a bán december 11-ei bécsi tartózkodása. Cseh Péter vajda viszont aligha ment vele együtt egyenes úton Pozsonyba, lévén hogy már december 7-én ott volt, és a három nappal korábban Znojmban kapott adománylevelét íratta át személyesen Gatalóci Mátyás magyar titkos kancellárral. December 5-én ugyanez történt Tallóci Matkó november 26-ai oklevelével, ő viszont biztosan nem jelent meg személyesen Pozsonyban; az ő oklevelét valaki más mutatta be a magyar kancellárián. Az persze elképzelhető, hogy a vajda december 7-e után csatlakozott Matkó bánhoz Bécsben, bár ennek nehéz volna magyarázatát találni. Feltűnő viszont, miért kellett ilyen viharos gyorsasággal „végérvényesíteni” a znojmoi adományokat. Ennek csak egyetlen oka lehetett: már tudták, hogy Zsigmond napjai meg vannak számlálva, és élve nem fog eljutni Magyarországra.

Tallóci december 7-én hagyta el Znojmot, Borbála császárnéval és talán Ország Mihály kincstartóval az őrizete alatt.¹¹² Nem tartózkodott már ekkor a morva városban sem Cseh Péter vajda, sem Rozgonyi István. Minden bizonnyal még Tallóciék távozása előtt állították össze és terjesztették Albert elé a királyi birtokok jegyzékét,¹¹³ és ugyancsak megállapodhattak a választási feltételekben (vagy azok többségében); kötelezték továbbá Albertet, hogy Pozsonyba hívja az osztrák országnagyokat a választási feltételek megpecsételése.¹¹⁴ Figyelemre méltó, hogy a december 8-áról fennmaradt hat királyi adomány közül három, mint

¹¹¹ „per huius rei maiorem efficaciam per ipsos barones conclusum est de duce Austrie” – DF 290449.

¹¹² Nem tudjuk, Ország mikor nyerte vissza a szabadságát; legközelebb Albert és Erzsébet koronázásán látjuk viszont Székesfehérvárott.

¹¹³ A jegyzéket Dvořáková (Barbara von Cilli i. m. 225–226.) is 1437 decemberére keltezi, de szerinte azt maga Albert állíttatta össze Zsigmond halála után. Egy effajta jegyzéket azonban nyilván csak olyan személyeknek állt érdekében elkészíteni, akik garanciát akartak kapni az abban rögzített helyzet fennmaradására. Az 1437. decemberi összeállítást bizonyítja egyébként a „várjegyzék” azon tétele is, amely szerint Somorja az „osztrák herceg úr” kezén van zálog címén, aki nem lehet más, mint maga Habsburg Albert. Lásd *Engel P.: Királyi hatalom* i. m. 200. Egyéb forrásunk nincs arra vonatkozólag, hogy Somorja mikor került az osztrák herceg kezére.

¹¹⁴ Láttuk, hogy december 18-án Johann von Schaumberg tényleg Pozsonyban volt (lásd a 44. jegyzetben).

láttuk, már kifejezetten a várjegyzékben rögzített állapotokkal szemben született: Bolondóc adománya, Cserépvár elzalogosítása és Szentgyörgyvár visszaadása Ördög Miklósnak. Ugyanezen a napon adományozta az uralkodó Betlenfalvi Mártonnak Borbála császárné beszercebányai házát, amelyet „legkedvesebb hitvesünk” királyi jog címén foglalt el.¹¹⁵ Ezek az intézkedések aligha történtek már Zsigmond tudtával és akaratából; sokkal inkább tükrözik Albert és Erzsébet kétségbeesett igyekezetét, hogy annyi támogatót biztosítsanak a maguk számára, amennyit csak lehetett. Bánfi „last minute” adományát és főleg az Ördög Miklós javára gyakorolt kegyet nehéz volna máshogy magyarázni.¹¹⁶ A Borbála territóriumának rovására tett intézkedések ugyanakkor világossá teheték a jelenlévők számára, hogy Albert – helyesebben talán Erzsébet – máris a magáénak tekinti a még meg sem özvegyült császárné birtokait, és eszében sincs tiszteletben tartani a királyi birtokok jegyzékében rögzített viszonyokat.¹¹⁷

A legnagyobb kormányzati hatáskörök urait: a Rozgonyiakat és a Tallóciakat Albert és Erzsébet eszerint azzal az ígérettel nyugtatta meg, hogy hatalmuk az osztrák herceg trónra lépése esetén sem csorbul majd.¹¹⁸ Másokat, így Cseh Pétert

¹¹⁵ DL 63812.

¹¹⁶ Az 1440-ben kezdődő polgárháború során Ördög Miklóst Erzsébet oldalán látjuk majd viszont, ez azonban már lehetett annak is következménye, hogy Tallóci Matkó viszont Ulászló pártján foglalt állást.

¹¹⁷ Az elmondottak fényében felmerül a kérdés, hogy vajon Zsigmondnak tulajdoníthatjuk-e még azt a levelet, amelyet december 7-én a nevében küldtek a lausitzi rendeknek, valamint Boroszlónak és más sziléziai városoknak. Eszerint „kevés idővel ezelőtt, mikor még Csehországban voltunk, magunk számára megfogadtuk és a teljes ország nagy részével is elfogadtattuk, hogy mi az egyetlen lányunkat, az osztrák hercegnőt és férjét, a mi kedves fiunkat, valamennyi királyságunkban és országunkban Isten segédelmével jogos örökösöként akarjuk megtenni, ahogy arról most néhány országunkban rendelkezünk.” Codex diplomaticus Lusatae superioris. Sammlung der Urkunden für das Margrafthum Oberlausitz. Bd. 2. Teil 2. 1429–1437. Hrsg. Richard Jecht. Görlitz 1900–1903. 689–690. Vö. Regesta imperii XI. i. m. Regesta 432., 12219. és 12220. sz. (Köszönöm Skorka Renátának a szöveg fordításában nyújtott segítségét.) Az egeri birodalmi gyűlésen Zsigmond kétségtelenül tett erőfeszítéseket annak érdekében, hogy Albert számára megnyerje a választófejedelmeket (*Günther Hödl*: Albrecht II. Königtum, Reichsregierung und Reichsreform 1438–1439. Wien–Köln–Graz 1978. 12.), de láttuk, hogy a magyar trón vonatközásában semmi nyoma, hogy a vejét formálisan a kijelölt örökösévé tette volna. Nem is tehetne, mert a magyar urak az utolsó pillanatig szembehelyezkedtek az osztrák herceg jelöltségével. Mi több, ha valamiféle döntést mégis hoztak még Csehországban a trónutódlásról, az minden bizonnyal Ulászló lengyel királyra nézve volt kedvező, amennyiben persze fenti gondolatmenetünk helytálló. Ebből viszont következik, hogy az idézett leveleket is már Albert és Erzsébet utasítására, Schlick kancellár közreműködésével küldték Sziléziába, szándékosan idealizálva a helyzetet, hogy amennyire lehet, biztosítsák a békés hatalomátvételt. A december 7-ei levél állítólagos rendelkezését ismételte meg december 23-ai levelében Schlick kancellár is: „[Zsigmond] hat siner tochter und irem gemahel und iren kindern geschicket alle die konigreich und land, die er had gehabt” – *Wostry, W.*: Albrecht II. i. m. II. 149–150.

¹¹⁸ Ez voltaképpen így is történt. A Tallóciak óriási területi hatáskörét Albert egészen 1439 tavaszáig érintetlenül hagyta, és akkor is csak a szőrényi bánshoz tartozó négy várat bízta Tallóci Frank helyett a két Hunyadi Jánosra, aligha a Tallóciak ellenére. A két idősebb Tallóci fivér, Matkó és Frank ráadásul örökjogon is megkapta Alberttól Szentgyörgyvárat (DF 258226.). A Rozgonyiak felügyelte várakkal

és az utolsó pillanatban Bánfi Pált, tényleg hatalmas adományokkal (és tisztséggel) kenyereztek le. A Tallóciakéhoz és Rozgonyiakéhoz képest az Ország fivérék területi befolyása csekélynek volt mondható,¹¹⁹ még ha személyesen minden bizonnyal Mihály kincstartó élvezte is a legnagyobb tekintélyt az öreg Zsigmond mellett. Talán éppen e tekintély állhatott letartóztatásának hátterében. Nyilván ő volt az, akit a császárnál élvezett befolyása okán a lengyelek a leginkább ostromoltak a házassági tervükkel, és – mint a feltételezett 1437. végi események sora, valamint későbbi szerepe mutatja – egyáltalán nem sikertelenül. Ha viszont Ország Mihály esetében nincs okunk másra gyanakodni fogságba ejtését illetően, mint arra, hogy ő volt az, aki végül, röviddel a császár halála előtt meggyőzte urát Ulászló magyarországi trónra lépésének támogatásáról, Borbála császárnéről is kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy letartóztatása a lengyel kapcsolattal állhatott összefüggésben. Még akkor is, ha szerepét a Cillei családdal ellenséges források később kétségtelenül el is túlozták (főképp az Ulászlóval tervezett házasság hírének elterjesztésével). Ország Mihályt, éppen azért, mert hatalma alapvetően a Zsigmondnál élvezett személyes befolyásán alapult, nem volt ok fogságban tartani, miután létrejött a megállapodás Albert trónra lépéséről és gyors koronázásáról. Borbálával más volt a helyzet: ha igaz, az ő birtokában voltak a lengyelekkel kötött megállapodás dokumentumai, és hatalmas felvidéki birtokai közvetlen fegyvetést jelentettek az osztrák hercegre.

III. Ulászló magyar királlyá választása

Mielőtt tovább mennénk, szögezzük le azt, amit biztosan tudunk: legkésőbb 1437 tavaszától, de feltehetően már korábban is, a lengyel udvar komolyan érdeklődött az ifjú Jagelló Ulászló és Habsburg Anna házassága iránt, márpedig utóbbi, Zsigmond 1421. szeptemberi rendelkezésének értelmében, a magyar és cseh trón örökösének számított (húgával, az újszülött Erzsébettel együtt). Kezdeményezésük élvezte a magyar politikai elit egy igen befolyásos részének

---

annyiban más a helyzet, hogy ezekből a Habsburg uralkodó kétségtelenül többet is másoknak adományozott (így Komáromot a feleségének, Újvárt Schlick kancellárnak, Detrekót Bazini Györgynek, Korlátköt Újlaki Miklósnak), viszont a maradékot vagy zálog, vagy adomány címén a Rozgonyiak kezén hagyta. Így István temesi ispán megtarthatta Tatát, Gesztest, Vitányt, Essegvárat és Döbrököt (mind zálog címén), a másik István és György pedig megtartotta Pozsonyt, megkapta örökjogon Élesköt és Semptét, és élethosszig Szepeszt. Lásd *Engel P.: Magyarország világi archontológiája i. m. I.*, az egyes váraknál. Érdekes ebből a szempontból, hogy Borbála mellett éppen Ország János volt az, aki 1439-ben mindhárom igazgatása alá tartozó királyi várat (Solymos, Szeged, Világosvár) elvesztette, nyilván a kapcsolt megyék ispánságával együtt. Magát Ország Mihályt Albert ugyan elmozdította a kincstartóságról, de asztalnokmesterként maga mellett tartotta, talán nem véletlenül, csehországi és sziléziai tartózkodása idején.

¹¹⁹ Ország János három megye, Arad, Csongrád és Zaránd ispánságát viselte.

támogatását. Ennyi bizonyos; az már csak sejtés, hogy halála előtt kevéssel maga Zsigmond császár is hajlandónak mutatkozott nemcsak megfontolni a javaslatot, hanem talán beleegyezését is adta ahhoz. Lengyel részről az „ötletgazda” természetesen nem maga Ulászló volt, hanem a trónja mögött álló (nem is olyan szürke) eminenciás, Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök. Oleśnicki, akinek egyébként Jan Długosz a titkára volt, jó évtizeden keresztül gyakorlatilag szuverén módon irányította Lengyelországot, előbb Ulászló kiskorúsága idején, majd a király magyarországi uralkodása alatt.¹²⁰ A püspök, főképp vallási alapon, határozottan szembehelyezkedett 1438-ban Kázmér herceg cseh királyi jelöltségével,¹²¹ és külpolitikai ambícióinak irányát világosan tükrözte az Ulászló számára Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet lányával tervezett házasság, amely egyértelműen a magyar trón felé mutatott.¹²² Hogy a krakkói püspök Magyarországot illető tervei mögött a Habsburgokkal szembeni Jagelló „imperializmust” kell már látunk, esetleg a csehországi husziták elszigetelésére tett kísérletet, vagy – és magyar szempontból hamarosan ez vált az uralkodó narratívává – az oszmán terjeszkedés megállítására együtt képesnek látszó lengyel–litván–magyar államszövetség eszméjét,¹²³ jelen vizsgálatunk szempontjából nem fontos. A lényeg az, hogy a magyar történetírás hagyományos felfogásával ellentétben az Ulászló magyarországi utódlásával kapcsolatos kezdeményezés egyértelműen Krakkóból jött, még Zsigmond halála előtt.

A magyar–lengyel perszónalunio gondolata eszerint távolról sem érte meglepetésként a lengyel udvart 1440 januárjában, bármennyire hangsúlyozza is Długosz az ifjú Ulászló hosszas töprengését az ajánlat elfogadását illetően.¹²⁴ A lengyel udvarban évek óta tisztában voltak azzal, hogy Magyarországon van egy

¹²⁰ *Natalia Nowakowska*: Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468–1503). Ashgate 2007. 19–22.; *Jefferson, J.*: The Holy Wars i. m. 168–172. De vö. *Robert Frost*: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569). (The Oxford History of Poland-Lithuania I.) Oxford 2015. 182–184., Ulászló magyar királlyá választásáról itt: 183. „[Oleśnicki] was probably not the architect of the plan, however, or even its most powerful advocate, as was once supposed”. Lásd még *Tomasz Graff*: Zbigniew Oleśnicki i polski episkopat wobec unii personalnej z Królestwem Węgier w l. 1440–1444. In: Historia vero testis temporum. Księga Jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin. Kraków 2008. 349–364.; *Paul Srodecki*: Władysław III and the Polish–Hungarian Bulwark topoi against the Background of the Ottoman Threat in the 15th Century. In: Hungaro–Polonica. Young Scholars on Medieval Polish–Hungarian Relations. Eds. Dániel Bagi – Gábor Barabás – Zsolt Máté. Pécs 2016. 330–339.

¹²¹ Kázmért a csehországi husziták választották uralkodójuknak Habsburg Alberttel szemben.

¹²² *Almut Bues*: Die Jagiellonen. Herrscher zwischen Ostsee and Adria. Stuttgart 2010. 74.

¹²³ Ennek nyilván ellene mond, hogy Ulászló később meglehetősen csekély segítséget kapott Lengyelországból oszmánellenes harcainhoz, mi több, a krakkói kormányzat időnként szembe is ment a budai udvarral a törökkérdésben. Vö. *Nowakowska, N.*: Church, State and Dynasty i. m.

¹²⁴ Długosz 212–213. Vö. *Caro, J.*: Geschichte Polens IV. i. m. 218. 2. jegyz.

főúri–nemesi csoport, amely szívesen venné Ulászló magyar királyságát.¹²⁵ Az ekkor már Lengyelországban tartózkodó Borbála révén arról is pontosan értesülhettek, hogy kik tartoznak ehhez a csoporthoz; többüket ráadásul már Zsigmond udvarából személyesen ismerték.¹²⁶ Amennyiben megáll feltételezésünk, hogy 1437-ben, röviddel halála előtt Zsigmond hozzájárult Ulászló magyar trónörökléséhez, és az ezzel kapcsolatos dokumentumok végül eljutottak a lengyel udvarba, végképp nincs okunk hitelt adni Długosz állításának. Ugyanígy tisztában kellett lennie Erzsébet királynénak a lengyel elképzelésekkel. Fontos különbség volt viszont az 1437. november-decemberi eseményekhez képest, hogy Albert király halálakor, 1439 októberében, a királyné ismét várandós volt. Születendő gyermeke a királyi pár budai tartózkodása alatt fogant, 1439. május végén. Minden bizonnyal ez motiválta Erzsébet novemberi visegrádi utazását, amelynek aligha lehetett más célja, mint a Szent Korona eltulajdonításával megakadályozni a trón betöltését – legalább gyermeke születéséig. Hogy ekkor maga a királyné rettent vissza, vagy a kíséretében lévő bárók beszélték le a tervről, mint azt Kottanerné elbeszélése sugallja, nem tudjuk.¹²⁷ Csak az bizonyos, hogy Erzsébet „nehéz terherrel terhesen és sok gondtól környékezve” tért vissza Budára.¹²⁸

Nem sokkal visszaérkezése után két lengyel követ jelent meg Budán: Jan z Koniecpola és Piotr z Kurowa, jellemzően mindketten a krakkói püspök kislengyelországi rokonságához tartozó családból származtak.¹²⁹ A két követ személye a magyar bárók által január 18-án kiállított követi megbízólevélből ismert – a magyar történeti munkák általában mégis figyelmen kívül hagyják őket.¹³⁰ A lengyel követek budai tartózkodását egy másik forrásunk is megerősíti: Lienhart Hörndl pozsonyi polgár január 14-ei levele.¹³¹ Ebben a keltezés helye nincs megadva, két

¹²⁵ Maga Oleśnicki 1436-ban Magyarországon tárgyalt magyar főurakkal a Szepesség helyzetéről, 1439 májusában pedig lengyel részről ő vezette a lublói tárgyalásokat: Długosz 165–166., 206–207.

¹²⁶ Erdemes megjegyezni, hogy Bánfi Pált és Sós Istvánt a lengyel kancellár is a magyar nevéükön írta (*Banphi Paulo, Schoschistwano*), ellentétben a „hivatalos” követekkel, ami mindenképpen közelebbi ismerettségre utal.

¹²⁷ A korona elrablása. Kottaner Jánosné emlékirata 1439/40. Ford. és közzéteszi Mollay Károly. Bp. 1979. 9. Az Kottanerné elbeszéléséből világos, hogy a királyné Garai László bánt kíséretének nyomására állította Bazini György helyére Visegrád élén. Uo. 11.

¹²⁸ Szándékosan nem foglalkozom ehelyütt Albert király állítólagos végrendeletével, amely egy születendő fiúgyermek mellé a három országból – Ausztria, Csehország és Magyarország – felállítandó kormányzó tanácsot rendelt volna Erzsébet királyné és a rangidős Habsburg vezetése alatt. Jóllehet a tudományos konszenzus ma már inkább a végrendelet hitelességének elfogadása felé hajlik (lásd Regesta Imperii XII. Albrecht II. i. m. 275.), ez utóbbi a magyar trón betöltése ügyében semmilyen szerepet nem játszott, nem is hivatkoztak rá, így nyugodtan figyelmen kívül hagyható.

¹²⁹ *Nowakowska, N.*: Church, State and Dynasty i. m. 21.

¹³⁰ De vö. *Szabó D.*: Küzdelmeink i. m. 17., aki szerint a tárgyalások már közvetlenül Albert halála után megindultak. Nem került el a lengyel követek budai jelenléte a lengyel történészek figyelmét sem: *Dąbrowski, J.*: Władysław I Jagiellończyk i. m. 19.; *Bączkowski, K.*: Dzieje Polski i. m. 151.

¹³¹ DF 239744.

nappal korábban ugyanakkor Lienhart Bécsből írt,¹³² valószínű tehát, hogy ez a levél is ott kelt. Információi eszerint legkorábban 1439. december végére, esetleg 1440. január első napjaira vonatkozhatnak, de mindenképpen a hivatalos követek Krakóba küldése előtti időszakra esnek. Érdeemes ezért szó szerint idézni őt: „a lengyel király írt a lőcseieknek és Kassára, hogy készítsenek számára mint uruknak elegendő ételt és italt, mert hamarosan náluk lesz, és *akkor is jönni akar, ha nem akarják őt uruknak*”.¹³³ Valószínűtlen, hogy a levelek közvetlenül az ifjú Ulászlótól eredtek volna, tény azonban, hogy alig burkoltan lengyel agressziót helyeztek kilátásba arra az esetre, ha a felvidéki városok – és ebből szükségszerűen következő a trón betöltéséről intézkedő magyar urak – nem Ulászló meghívása mellett foglalnának állást.

A lengyel követek budai időzésével egy időben Oleśnicki püspök arról tájékoztatta Giuliano Cesarini bíborost, hogy a magyar országnagyok Ulászló lengyel királyhoz készülnek „azzal a szándékkal, hogy uruknak és királyuknak kérjék és fogadják őt”.¹³⁴ A püspök éppen azért tartóztatta Cesarini bíboros követét, aki még a firenzei uniós zsinat híreivel érkezett hozzá, hogy már a lengyel–magyar tárgyalások eredményeivel küldhesse vissza megbízójához. Ugyanekkor Oleśnicki székvárosa templomaiban könyörgő miséket rendelt a lengyel–magyar perszonálunió sikeréért.¹³⁵ A várt követek értelemszerűen nem lehettek azok, akiket majd csak január 18-án hatalmaznak meg Budán; a krakkói püspök mégis biztos volt benne, hogy a magyarok fel fogják kérni Ulászlót a királyuknak. Długosz elbeszélése szerint a magyar követség 1440. január 24-e körül érkezett Krakóba. Ez – mint látni fogjuk – biztosan nem igaz, az viszont könnyen elképzelhető, hogy azok, akiket a lengyel kancellár „a mi pártunkhoz” tartozóknak nevezett, már januárban a lengyel udvarba érkeztek. Tekintettel arra, hogy Ulászló lengyel királynak vérségi alapon semmilyen jogcíme nem volt a magyar koronához, a lengyel követek Budára küldése nyomban Albert király halála után, valamint Ulászló ultimátumszerű „felajánlkozása” a magyar trónra csak úgy magyarázható – amennyiben persze nem feltételezzük, hogy katonai erővel, pusztán a hódítás jogán akarta birtokba venni Magyarországot –, hogy a lengyel udvarnak már volt valamilyen alapja a magyar trón felkérésére; márpedig Oleśnicki püspök magabiztossága éppen erről árulkodik. Ez az alap nem lehetett más, mint Zsigmond feltételezett hozzájárulása a lengyel trónutódláshoz és a magyar bárók

¹³² DF 239743.

¹³³ „der chünig von Polan hab in der Lewtzsch und gen Cascha geschriben, se schullen pestellen genugung specz und trunch alz iren herren, er welle schier pey in sein, und welle also chomen ob se in nicht wolten zu herre haben”

¹³⁴ „ea intentione, ut eum sibi postulent et assumant in dominum et regem” – Codex epistolaris I. 119.

¹³⁵ Codex epistolaris II. 408.

ehhez kapcsolódó, ugyancsak feltételezett oklevele. A lengyel követek látszólag könnyebb helyzetben voltak, mint két évvel korábban: Albert halálával elérhetővé vált a *haeres regni* keze, nem volt tehát más dolguk, mint elnyerni Erzsébet hozzájárulását az Ulászlóval kötendő házassághoz.¹³⁶

Ebből a szempontból tarthat számot kiemelt érdeklődésre Lienhart Hörndl idézett levelének egy másik passzusa. Eszerint, mint jó emberektől hallotta, a Budán tanácskozó magyar urak nagyon megosztottak (*gar zwiträchtig*) egymás között azért, „mert a fiatal despotát akarták összeházasítani a királynéval”,¹³⁷ Erzsébet azonban nem állt kötélnek. A Brankovics Lázárral kötendő frigyről Kottanerné is beszámol, amelyet szerinte a királyné azzal utasított el, hogy inkább megy feleségül egy keresztény paraszthoz.¹³⁸ A becsmérő megjegyzés Lázár ortodox vallására utal, ami kétségtelenül komoly akadálynak tűnhetett a buzgó katolikus Erzsébet szemében. Az ötlet ugyanakkor távolról sem volt valóságtól elrugaszkodott. Egyfelől csak néhány hónappal ugyan, de már a firenzei zsinat egyházuniót kihirdető határozata után vagyunk, a felekezeti különbség tehát, legalább elvben, nem volt akadály többé; bár éppen az öreg György despota vonakodott csatlakozni az unióhoz. Másfelől Brankovics Lázár bizánci és szerb uralkodócsaládokból származott, ami nem volt elhanyagolható tényező a firenzei zsinat nyomán ismét erőre kapó keresztieszme szempontjából. Harmadrészt apja, Brankovics György 1439-ben elvesztette ugyan országának nagyobb részét, de továbbra is birtokában maradtak a mesés jövedelmet hajtó novobrdói ezüstmányák, valamint hatalmas magyarországi birtokai. Ellentétben a lengyelekkel, a Brankovicsoknak mindenek feletti érdeke volt az oszmán hódítás megállítása és visszaszorítása, így nem is meglepő, hogy a jelek szerint a magyar urak legalább egy részének Lázár despota volt az elsőszámú – mi több: egyetlen – jelöltje a magyar trónra.¹³⁹ Hasonló helyzet állt tehát elő, mint 1437-ben: ahogy akkor Albert, most Ulászló volt a ki- vagy inkább önjelölt trónkövetelő, akivel szemben állt egy jogcím nélküli, ám komoly támogatást élvező jelölt. Nem is meglepő, hogy a már idézett levél szerint a lengyel követek elsöre nem jártak sikerrel (*on gut endt*) Budán.

¹³⁶ Erzsébet már többször hivatkozott levele szerint (lásd az 51. jegyzetet) a megözvegyülése és fia születése közötti időszakban (*da ich wittib ward, und ee ich meins suns genesen was*) a magyar urak nagyobb és jobbik része (*die maisten und pesten herren in dem lannnd zu Hungern*) ismét megerősítette a királyné magyar trónhoz való jogát.

¹³⁷ „damit umb daz se den jungen dispoten der chünigin wolten zu gemechel geben”

¹³⁸ A korona elrablása i. m. 12.

¹³⁹ A Brankovicsok magyarországi trónutódlásának kérdésére bővebben lásd *Pálosfalvi Tamás*: Egy Brankovics a magyar trónon? Egy királyválasztás kérdőjelei (1440). In: A keresztény Európa határán. Fejezetek az ezeréves magyar–szerb együttélés történetéből. Szerk. Hornyák Árpád. Újvidék 2020. 89–98.

Ulászló király 1440. március 8-ai oklevele szerint az őt a magyar trónra meghívó követeket az ország „prelátusai, fejedelmei, grófjai, bárói, előkelői és közösségei” (*prelati, principes, comites, barones, proceres, communitates*) hatalmazták meg, akik azután az egész királyság rendelkezéséből és hatalmából (*mandato et auctoritate totius regni*) választották meg őt királyuknak.¹⁴⁰ Ulászló oklevelének ezen passzusából, valamint a magyar országnagyok 1440. január 18-ai (*nunc in congregatione generali Budae constituti*)¹⁴¹ és február 17-ei (*nuper in congregatione generali [...] Budae celebrata*)¹⁴² utalásaiból szokás következtetni, hogy a király meghívása országgyűlésen történt, jóllehet ennek egyébként semmi nyoma a forrásokban; még úgy sincs jogunk a januári tanácskozást formális országgyűlésnek tekinteni, hogy azt a magyar rendek 1440. június 29-ei oklevele is annak nevezte (*conventio generalis*).¹⁴³ A januári tanácskozások résztvevői közül szerencsére elég sokat ismerünk. A hat meghatalmazott követ: János zenggi püspök,¹⁴⁴ Tallóci Matkó dalmát, horvát és szlávón bán, Bátor István volt országbíró, Perényi János tárnokmester, Pálóci László ajtónállómester és Marcali Imre asztalnokmester közül Bátor végül vagy el sem indult, vagy idő előtt visszafordult. Az oklevelet megpecsételő¹⁴⁵ főurak névsora igen tanulságos. A főpapokat a zenggi püspökön kívül a frissen kinevezett esztergomi érsek, Szécsi Dénes, valamint Gatalóci Mátyás váci és szalánkeméni Mikola Jakab szerémi püspök képviselte. A „fejedelmeket” Cillei Ulrik gróf, akit birodalmi státusza alapján valóban megilletett a *princeps* címzés. A grófok csoportját Kórógyi János castelli¹⁴⁶ és György korbáviai gróf alkotta. Végül a bárók csoportjába sorolhatók Garai László macsói bán, Tamási Vajdafi Henrik, Marcali Bánfi György és Vajdafi János, Kusalyi Jakcs Mihály és Bátmonostori Töttös László. Természetesen másokról is tudható, hogy a gyűlés

¹⁴⁰ Katona, S.: *Historia critica* i. m. 23–30.

¹⁴¹ Az oklevél legújabb kiadása: Középkori magyar pecsétek Varsóból. Történeti tanulmányok XXVI. Supplementum. Szerk. Novák Ádám. Debrecen 2018. 37–38.

¹⁴² Lásd alább a 160. jegyzetet.

¹⁴³ *Fraknói, V.*: A Hunyadiak és a Jagellók kora i. m. 9.; *Hóman B. – Szekfü Gy.*: Magyar történet i. m. 415. (a vonatkozó rész Hóman Bálint munkája); *Martyn Rady*: „They brought in an ox as king; they elected and installed him”. The royal succession in later medieval Hungary. In: *Making and breaking the rules: succession in medieval Europe, c. 1000 – c. 1600*. Eds. Frédérique Lachaud – Michael Penman. Turnhout 2008. 65.; *Novák Á.*: Középkori magyar pecsétek i. m. 13. Vö. ezzel szemben Mályusz Elemér pontos elemzését: *Magyar rendi állam* i. m. 30. és 119. jegyz., Szabó Dezső nyomán.

¹⁴⁴ A dalmáciai származású de Dominis János püspök már 1436-ban és 1437-ben is fontos pápai követségben járt Zsigmond udvarában, és legátusként kulcsszerepet játszott a Habsburg Albert és III. Ulászló közötti fegyverszünet megteremtésében. Lásd *Jefferson, J.*: *The Holy Wars* i. m. 57–58. Nyilván ebben leli magyarázatát, hogy bekerült a január 18-án kijelölt tárgyalódelegációba.

¹⁴⁵ *Novák Ádám*: *Az 1440. januári királyválasztó országgyűlés oklevelének megerősítői*. *Micae Mediaevalis VII. Fiatall történetesek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Farkas Csaba – Ribi András – Veres Kristóf György. Bp. 2018.

¹⁴⁶ 1438-ban királynéi tárnokmester: DF 260003. Grófi címére lásd *Neumann Tibor*: *Találkozó Konsztanzban. A Kórógyiak grófi címe*. *Turul* 2014. 3. sz. 104–108.

idején Budán tartózkodtak, de valamilyen okból nem pecsételték meg az oklevelet – nyilván közülük kerültek ki az „előkelők” (*proceres*).¹⁴⁷ A *communitates* fogalmán ugyanakkor biztosan nem nemesi követeket kell értenünk, hanem talán a városok képviselőit, akikről a már idézett levélből tudjuk, hogy január elején Erzsébetnél tartózkodtak.

A felsorolt személyek későbbi tevékenységét figyelembe véve szembeötlő, hogy 1440 márciusa után nagyjából fele-fele arányban találjuk őket Erzsébet, illetve Ulászló pártján. Nincs szó tehát arról, hogy „egy jobbára katonafőurakból álló” párt „a törökelleni küzdelem életbevágó fontosságának tudatában a még meg sem született csecsemő helyett erőskezű, vitéz, gazdag és hatalmas férfi fejére kívánta tenni Szent István koronáját”.¹⁴⁸ Éppen ellenkezőleg: egy kényszerhelyzetben, a lengyel ultimátum következtében felsejlő kétfrontos (lengyel és oszmán) háború veszélyére adott kényszerű válasszal van dolgunk, amelynek adott pillanatban nem volt alternatívája; különösen azután nem, hogy Erzsébet mereven elzárkózott a szerb despota fiával kötendő házasságtól. Fontos megjegyezni, hogy a követi megbízólevél nem választásra, csupán tárgyalásra hatalmazta fel a követeket, így egyfajta időhúzásként is felfogható, hiszen egyértelmű volt, hogy a kikötött feltételek (egyebek mellett Ulászló és Erzsébet házasságának) megtárgyalása el fog húzódni, gyaníthatóan egészen a királyné szüléséig. Éppen ezért nem lepődhetünk meg azon sem, miért függesztette az oklevélre Cillei Ulrik is a pecsétjét. A gróf (amint a királyné többi feltételezhető híve is) joggal gondolhatta, hogy amennyiben Erzsébetnek fia születik, a tárgyalások úgyszólván abbamaradnak, ha pedig leánya, egyébként sem marad más, mint a lengyel megoldás.

Hogy mennyire nem az „egész ország” jóváhagyásából indultak útnak Krakkóba a magyar követek, jól mutatják azok a személyek, akiket sem a meghatalmazók, sem a meghatalmazottak között nem találunk. Ami mindjárt Erzsébet királynét illeti, az ő motivációit pontosan összefoglalta Kottanerné. Három feltételt szabott, azzal, hogy ha azokat megtartják (tudniillik a magyar urak, illetve Ulászló), akkor hozzámegy a lengyel királyhoz, „azonban jól tudta, hogy a három feltétel egyikét sem tartják majd be, sem a lengyel király, sem a magyar nemesurak, s így akart kibújni beleegyezése alól”. Január elején, vagyis a lengyel követek megérkezése után, Erzsébet „hirtelen” ismét Visegrádra utazott,¹⁴⁹ ahol találkozott Cilleivel. A magyar urak azonnal utána siettek, nyilván attól tartva, hogy a királyné magához

¹⁴⁷ Például Losonci Bánfi László fia néhai Dénes fia János: DL 98136.

¹⁴⁸ *Hóman B. – Szekefű Gy.*: Magyar történet i. m. 414. Tegyük hozzá, Ulászló 16 esztendő volt ekkor, különösebb kormányzati és katonai tapasztalat nélkül, így „erős kézzel” és vitézségről a kortársak is legfeljebb csak a jövendőbe vetett hittel beszélhettek vele kapcsolatban.

¹⁴⁹ A korona elrablása i. m. 13. Erzsébetnek csak egy esztergomi keltezése ismert január 5-ről (DF 239741.).

veszi a Szent Koronát. Igen valószínű, hogy Cillei ekkor beszélt rá Erzsébetet, hogy legalább színleg egyezzen bele a házasságba. Bármit tervezett is a királyné, a magyar bárók gyors reakciója megakadályozta annak végrehajtásában, de aligha kétséges, hogy már ekkor elszánta magát a döntő lépésre.

Brankovics György szerb despota hiányzása az oklevél megpecsételői közül, jóllehet biztosan Budán volt ekkor,¹⁵⁰ nyilván magyarázható azzal, hogy ő a fia jelöltségét támogatta, és csalódottságában formálisan nem járult hozzá az Ulászlóval folytatandó tárgyalásokhoz – bár az oklevél „principes” kifejezése azt sejteti, hogy informálisan mégis hozzájárult azokhoz, hiszen Cillein kívül ő volt Budán az egyetlen *princeps*.¹⁵¹ Sokkal érdekesebb a nádor hiányzása a január 18-ai oklevelet megpecsételők közül. Hédervári V. László születése után személyesen tette tiszteletét az újszülöttnél és anyjánál,¹⁵² ezért elképzelhető, hogy döntése személyes jellegű volt. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a Magyar Királyság legfőbb világi tisztségviselőjének tartózkodása jelzés volt a lengyelek felé, hogy a helyzetre való tekintettel a tárgyalások távolról sem a „regnum” egészének hozzájárulásával zajlanak majd, és szó sincs teljes elköteleződésről Ulászló megválasztását illetően. A nádor Ulászló halála (1444) után is a szabad királyválasztás híveként lépett fel,¹⁵³ elég valószínű ezért, hogy problémája a lengyel király felajánkozásának körülményeivel volt, vagyis azzal, hogy ilyen módon a választás éppen nem volt szabadnak tekinthető. Ez egyébként további érvként vehető figyelembe amellet, hogy a tárgyalások eredendően időhúzás céljával is indultak.

Ha hihetünk Długosz elbeszélésének,¹⁵⁴ a magyar követek már kevéssel január 24. után Krakóban voltak, Ulászlót azonban csak március 8-án választották meg magyar királlyá. Ez esetben mindenképpen különösnek kellene tartanunk, hogy csaknem másfél hónapra volt szükség a tárgyalások sikeres lezárásához. Ha, mint azt Długosz nyomán a magyar szakirodalom korábban gondolta, a kezdeményezés magyar oldalról érkezett, a lengyelek számára váratlanul, érthető lenne az elhúzó alkudozás. A fentebb elmondottak és főleg a krakkói püspök politikájának fényében azonban mindenképpen magyarázatra szorul. Długosz szerint Ulászló nehezen törődött bele, hogy öröklött királyságát elhagyva egy másik kormányzását kell magára vállalnia, és feleségül kell vennie az „előrehaladott korú” (*iam provecum*) Erzsébetet. Valószínűtlen azonban, hogy e feltételek váratlanul érték

¹⁵⁰ DL 13520.

¹⁵¹ Az is lehet persze, hogy Cillei az apját, Frigyeszt is képviselte.

¹⁵² A korona elrablása i. m. 35., bár Kottanerné, nyilván a későbbi történések fényében, kétszínűséggel vádolja a nádort.

¹⁵³ Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. II. Abteilung. Briefe als Priester und als Bischof von Triest (1447–1450). Hrsg. Rudolf Wolk. Wien 1912. 25. Vö. *Bartonic Emma: A magyar királyválasztási jog a középkorban. Századok* 70. (1936) 387. 3. jegyz.

¹⁵⁴ Długosz 212.

volna a krakkói udvart, hiszen nehezen belátható, hogyan képzeltek egyébként a magyarországi trónutódlást. Mi több, bizonyos, hogy e feltételeket már a december végén, január elején Budán tartózkodó lengyel követekkel is ismertették, mint ahogy azt is tudniuk kellett, hogy Erzsébet gyermeket vár. Így viszont nem is másfél, hanem inkább két és fél hónappal kellene számolnunk, ami még meglepőbb.

Talán nem szükségtelen ehelyütt ismételten leszögezni, hogy, a közhiedelemmel ellentétben, a január 18-ai oklevél *nem* hatalmazta fel a követeket, hogy meghívják Ulászlót a magyar trónra.¹⁵⁵ Ez Długosz már említett szöveghelye alapján rögzült a magyar történetírásban, maga az oklevél azonban csak arra ad felhatalmazást, hogy a követek tárgyaljanak a lengyel királlyal, főpapokkal és bárókkal, megegyezésre és békére (*pacem et concordiam*) jussanak velük, ezzel kapcsolatban dokumentumokat állítsanak ki, illetve vegyenek át a lengyel féltől. Arról pedig végképp nincs szó, hogy, mint Długosz állítja, felhatalmazták volna őket arra, hogy akkor is Ulászlót válasszák, ha Erzsébetnek fia születnék. Meglehet persze, hogy mindezt csupán szóban adták a követek tudtára, esetleg abban az oklevélben volt leírva, amelyet még a lengyel követek vittek magukkal Budáról,¹⁵⁶ mégis valószínűbbnek tartom, hogy a meghatalmazó oklevél szándékosan fogalmazott homályosan. Az óvatosságra már csak azért is szükség lehetett, mert mint láttuk, az oklevél megpecsételői korántsem képviselték a *regnum* egészét.

Sajnos azonban Długosz elbeszélése ezen a ponton is sántít. A budai gyűlésen meghatalmazott követek biztosan nem érkeztek meg január utolsó hetében Krakkóba, mert február 17-én is még csak Kassán voltak. Kottanerné visszaemlékezéséből kiderül, hogy a követek még január végén is Budán tartózkodtak, és Erzsébettel együtt mentek Visegrádra.¹⁵⁷ A dolog magyarázata csak az lehet, hogy a királynét születendő gyermekével együtt biztos őrizetben akarták tudni, mielőtt elindulnak útjukra. Ez érthető is, hiszen bármit készültek is elérni Krakkóban, annak végrehajtását csak a királyné, leendő gyermeke és a Szent Korona birtozában tudták garantálni. Ebből viszont következik, hogy a megbízólevél január 18-ai kiállítása után csaknem két hétig semmi előrelépés nem történt a lengyel ügyben. Visegrádon aztán maga Erzsébet igazította el a követeket, akik – ezt fontos hangsúlyozni – abban a hitben hagyták el a várost, hogy a királyné ott marad. Az „eligazítás” aligha jelentett mást, mint formális hozzájárulást az Ulászlóval kötendő házassághoz. A követek visegrádi tartózkodása magyarázatot nyújt arra,

¹⁵⁵ Vö. Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. Solymosi László. Bp. 1981. 259: „Az országnagyok budai tanácskozásukon öt tagú küldöttséget jelölnek ki, és felhatalmazzák, hogy III. Ulászló lengyel királyt meghívja a magyar trónra.” Vö. *Fraknói V.*: Királyválasztások i. m. 66., aki ezt már észrevette.

¹⁵⁶ *Novák Á.*: Középkori magyar pecsétek i. m. 37.

¹⁵⁷ A korona elrablása i. m. 16.

miért időzött Pálóci László (volt) udvarmester még február 6-án és 8-án is családi birtokán, Helmeccen.¹⁵⁸

Sietségnek azonban ezután sincs nyoma, hiszen Pálócinak aligha volt szüksége kilenc napra ahhoz, hogy a Zemplén megyei Helmeccről eljusson az Abaúj megyei Kassára. A tétovázás okát alighanem joggal keressük abban, hogy a követek távozása után Erzsébet elhagyta Visegrádot, és Komáromban, saját birtokán telepedett le. Ezzel gyakorlatilag kivonta magát a magyar főurak befolyása alól, és világosan jelezte, hogy a továbbiakban nem óhajt együttműködni velük. Az a saját szempontjából logikus lépés, hogy rokona, Cillei Ulrik védőszárnyai alá húzódott, az események alakulásában csak olaj lehetett a tűzre.¹⁵⁹ Erzsébet „menekülésének” híre nyilván hamarosan eljutott a delegátusokhoz, és új helyzet elé állította őket. Zavarukat elég híven tükrözi az a levél, amelyet február 17-én küldtek szét Kassáról számos címzettnek, minden bizonnyal az észak-magyarországi városoknak, főuraknak és talán megyéknek.

A levél mindjárt azzal az állítással kezdődik, hogy bár a januári megbízás akaratuk ellenére történt, nem tudtak ellenállni a gyűlésen résztvevő urak és atyafiaik akaratának.¹⁶⁰ Hogy az ellenzés Ulászló személyére vonatkozott, vagy egyáltalán nem akartak egyelőre királyt választani, nem tudjuk. Az viszont bizonyos, hogy indulásuk előtt mindenképpen szélesebb körben akartak egyeztetni, egyebek mellett jelen levelük címzettjeivel.¹⁶¹ Ez mutatja, hogy a megbízás mögötti politikai konszenzust távolról sem tekintették teljesnek – vagyis aligha érezték magukat felhatalmazva arra, hogy adott esetben Ulászlót Magyarország királyává válasszák. Most viszont, így folytatódik a levél, tekintettel az ország nagy szükségére, „amelyet az ellenségei mindenfelől támadnak”, kénytelenek haladéktalanul folytatni útjukat, ezért, nem akarván további időt veszíteni, Perényi János volt lovászmestert bízták meg azzal, hogy tájékoztassa őket terveikről. Ezért, amint „országunk dolgai jól elrendeződtek az említett lengyel királlyal, és létrejött vele a remélt egyezés”, ezt haladéktalanul hírül fogják adni Perényinek, akinek parancsára rögtön jöjjenek majd Kassára, és tegyenek utasítása szerint „az ország javára”.

A levélből világosan kiderül, hogy januárban az Ulászló meghívása melletti döntés korántsem élvezett jelentős többséget, és maguk a követek sem érezték

¹⁵⁸ A zichy és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára IX. Szerk. Kammerer Ernő. Bp. 1899. 3.

¹⁵⁹ A korona elrablása i. m. 16.

¹⁶⁰ „quod [tudniillik a delegáció – P. T.] et si nobis invitis accidit, non potuimus tamen ipsorum dominorum et fratrum nostrorum voluntati in hac parte repugnare” – DF 228660. Hiányos regesztáját lásd *Iványi Béla*: Eperjes szabad királyi város levéltára. 1245–1526. Szeged 1931. 122.

¹⁶¹ „antequam huiusmodi iter ad ipsum dominum regem Polonie iuxta premissam deputationem perficeremus, proposuimus, quomodo voluerimus super rebus agendis cum f(ratribus) v(estris) [...] certos tractatus deducere”.

elegendőnek a döntést megalapozó társadalmi súlyt. Hogy e súlyt miért nem próbálták meg növelni a január 18. és február 17. között eltelt egy hónap során, nem tudjuk. Figyelemre méltó mindenesetre, hogy a követek még a február 17-ei levélben is csak az Ulászlóval remélt „egyezségről” (*unio*) beszéltek a királyválasztás helyett, holott a széleskörű támogatás, amelyet a lengyel király jelöltsége állítólag élvezett, nem indokolt volna semmiféle köntörfalazást. A magam részéről ezért elképzelhetőnek tartom, hogy a január 18-ai oklevél kiállítását követő hetek látszólag céltalan téblábolása akként értelmezendő, hogy a magyar politikai elit korántsem kötelezte el még magát a lengyel megoldás mellett. Az ultimátumra nyilván választ kellett adni, és függően a török kérdéstől, mindenképp pedig Erzsébet születendő gyermekének nemétől, Ulászló magyar királlyá választása is az opciók között volt. Amint azonban éppen Brankovics Lázár jelöltsége mutatja, bizonyosan nem Ulászló volt az egyetlen vagy akár a preferált megoldás. Szóba jöhetett még akár egy másik királyjelölt, akár Erzsébet születendő fiának elismerése.

Figyelemre méltó továbbá, összevetve a korábbi hetek bizonytalankodásával, az a sürgősség, amelyre a követek február 17-ei levelükben hivatkoztak. Valóban, Perényi János tárnokmester, az egyik küldött, már ugyanaznap Eperjesen adott ki oklevelet,¹⁶² 19-én pedig már Bártfán időztek a követek.¹⁶³ Ha ebben az ütemben haladtak tovább, néhány napon belül leküzdhették a Krakkóig hátralévő mintegy 130 kilométer távolságot. Újkeletű sietségük okát minden bizonnyal az ellenségeitől szorított ország „nagy szükségében” kell keresnünk. Mi lehetett e hirtelen szükség oka? Nos, valamikor február folyamán érkezhettek meg a híre, hogy Vukčić István bosnyák vajda a horvátországi Almissa (Omiš) várának ostromára készül. Almissa a horvát báni honorhoz tartozó királyi vár volt, amelyet Zsigmond jóvoltából éppen a Tallóci fivérek tartottak a kezükön. Tallóci Matkó személyes érintettsége az ügyben eszerint nyilvánvaló, de jogosan merülhet fel a kérdés, hogy egyetlen, a Tallóciak számára mégoly fontos horvátországi vár fenyegetettsége miatt játszott volna bármiféle szerepet Ulászló megválasztásában?

Először is, István vajda ekkor már oszmán vazallus, aki, mint a raguzaiak írták márciusban, „megkapta a szultántól az egész vidéket a tengerpartig”.¹⁶⁴ A köztársaság nem kételkedett benne, hogy a vajda oszmán segítséget élvez,¹⁶⁵ és ezzel nyilván a magyar udvarban is tisztában voltak, ahova még Albert halála előtt befutott a raguzaiak segélykérése. A horvát báni várak fenyegetettsége így eleve túlnőtt az István vajda jelentette veszélyen. A dolog azonban még ennél is

¹⁶² *Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára (1319 – 1526). Bp. 1910. 65.

¹⁶³ DF 213044. Az oklevél kiadója Jánoki László, Pálóci udvarmester vicesgerensének familiárisa.

¹⁶⁴ „a magno Turcho tota contrata usque ad litus maris sibi donata est” – Raguzai és Magyarország i. m. 429.

¹⁶⁵ „cum brachio Turchorum, quos in favorem suum iam habere deprehendimus” – *ibid.*

érdekesebb volt. Évekkel később ugyanis István a velenceieknek pontosabban is megvilágította Almissa elleni akciójának hátterét. Eszerint a vajda a várat „nagy költségekkel és fáradsággal és sok vér kiömlésével szerezte meg a *felső és legkiválóbb Borbála úrnő, a jelenlegi méltóságos László magyar király anyjának (!) parancsára, a néhai Matkó horvát bán és fivérei kezéből.*”¹⁶⁶ Eltekintve most a tényről, hogy a forrás helytelenül László anyjának mondja Borbálát, valószínűtlennek kell tekintenünk, hogy évekkel a császárné halála (1451) után értelme lett volna belekeverni őt ebbe az ügybe. Ne feledjük, hogy Borbála apai nagyanyja a bosnyák Kotromanić Katalin volt, és apját, Cillei Hermannt 1427 óta örökösödési szerződés kötötte II. Tvrtko királyhoz.¹⁶⁷ Borbálának eszerint megvoltak a megfelelő bosnyák kapcsolatai ahhoz, hogy adott esetben ráuszíthassa István vajdát a horvátországi magyar várakra. S hogy miért tette volna ezt? Úgy vélem, Borbála lengyelországi tartózkodása világos választ ad a kérdésre: lengyel kérésre kellett nyomást gyakorolnia a magyar politikai elitre, hogy ilyen módon felgyorsítsa Ulászló választásának akadozó folyamatát.

Érdemes ezen a ponton felhívni a figyelmet egy másik, általában figyelmen kívül hagyott tényezőre. Még Albert életében oszmán követ érkezett Krakkóba, ahol, miután értesült a Habsburg–Jagelló háborúról, „pénzzel és százezer emberrel” segítséget ajánlott Ulászlónak. A háború ugyan 1439. január elején hivatalosan (egyelőre) véget ért, de a követet nem engedték haza (ahogyan, mint láttuk, Cesarini bíboros követét sem). Krakkóban tartották még 1439. október 27. után is, amikor pedig Albert halálával a szövetségkötés gondolata végleg értelmét veszítette. Mi több, ha hihetünk Długosznak, ott volt még 1440. március 8-án is, olyanmódon, hogy a magyar megbízottak az oszmán követ jelenlétében kérték fel végül hivatalosan Ulászlót a magyar trón elfoglalására.¹⁶⁸ E körülménynek nem szokás különösebb jelentőséget tulajdonítani, holott távolról sem magától értetődő: mi indokolta a követ jelenlétét egy olyan politikai aktusnál, amelyhez semmi köze nem volt? A kézenfekvő válasz megint csak a nyomásgyakorlás. Az oszmán követ a személyében képviselte azt az alternatívát, amely a lengyel ajánlat elutasítása esetén várna Magyarországra, és aminek Almissa ostroma az első kézzelfogható jele volt.¹⁶⁹

¹⁶⁶ „per commissionem serenissime ac excellentissime bone memorie domine Barbare matris illustris domini nostri Vladislav modernis regis Hungarie” – *Sime Ljubić*: Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike. Zagreb 1891. 71–72. Vö. *Sima Ćirković*: Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba. Beograd 1964. 41–43.

¹⁶⁷ *Emir O. Filipović*: Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386–1463). Sarajevo 2019. 283–284.

¹⁶⁸ Długosz 210., 214. (*nuncio imperatoris Turcorum presente*)

¹⁶⁹ Tegyük hozzá, a magyarok már 1438-ban is azzal gyanúsították a lengyeleket, hogy szándékosan kényszerítették Albert királyt kétfrontos háborúra, azt sugallva ezzel, hogy a lengyel udvar buzdította Murád szultánt Magyarország megtámadására. Ennek bizonyossága egy oszmán–lengyel követváltás lett volna, amelyről „kósza, ámde kitartó” hírek (*peregrinus quidem, admodum tamen assiduus rumor*) keringtek. Codex epistolaris I. i. m. 91–92.

Ebből pedig egyenesen következik, hogy a március 8-ai választás távolról sem volt olyan szabad, mint azt Długosz elbeszélése sugallja. Valójában Oleśnicki püspök, felhasználva a sértett Borbálát és magyar híveit, az oszmán fenyegetéssel zsarolva gyakorlatilag ráerőszakolta a vonakodó magyar urakra Ulászlót.

Ehelyütt nem lesz haszontalan emlékeztetni egy további elhanyagolt körülményre. Długosz szerint fia születése után Erzsébet haladéktalanul futárt küldött a lengyel udvarban tárgyaló főurak után, aki valamikor a hónap végén érkezett Krakkóba. A híre, hogy a királyné fiút szült, akkora vihar támadt Ulászló és tanácsosainak lelkében, hogy az egész magyarországi vállalkozás elvetése mellett döntöttek. Ekkor azonban a magyar követek bemutatták a „királyné és az ország” világos rendelkezését arra az esetre is, ha Erzsébetnek fia születne.¹⁷⁰ A lengyel krónikás elbeszélése tehát azt sejteti, hogy a lengyel kormány ekkor szembesült először a lehetőséggel, hogy Erzsébetnek akár fia is születhet, ami önmagában is furcsa, ráadásul két fejezettel korábban maga Długosz állította, hogy a magyar követek azzal az utasítással indultak útnak Budáról, hogy Ulászlót *akkor is* meg kell választaniuk, ha Erzsébet fiút szül.¹⁷¹ Különös lenne, ha erre a lehetőségre a lengyelek két hónapon keresztül nem gondoltak volna. A helyzet az, hogy a lengyel krónikás itt is finoman csúsztat. Kottanerné elbeszéléséből tudjuk ugyanis, hogy a magyar követek még Krakkóba érkezésük *előtt* értesültek László születéséről.¹⁷² Nem tudjuk, hol jártak ekkor, de tekintve, hogy László a február 21-ről 22-re virradó éjszakán jött világra Komáromban, a követek pedig már 18-án Bártfán voltak, a futár mégis utolérte őket Krakkó előtt, egyértelműnek tűnik, hogy továbbra sem törték össze magukat a sietségtől. Ebből adódik a következtetés, hogy mindenképpen meg akarták várni Erzsébet születését, az egyre nyilvánvalóbb oszmán fenyegetés ellenére, ami megint csak annak jele, hogy nem készültek mindenáron Ulászló megválasztására. Krakkóba érkezve aztán a török követ jelenléte nyilvánvalóvá tette számukra, hogy nincs más választásuk.

Összefoglalás

Luxemburgi Zsigmond halálakor a kijelölt trónörökös a császár- király egyetlen leánya, Erzsébet volt, nem pedig ennek férje, Habsburg Albert. A Habsburg herceget a magyar politikai elit nem akarta uralkodójának, és hogy miért nem, ezt senki nem fogalmazta meg olyan pontosan, mint Enea Silvio Piccolomini Albert római királlyá választása kapcsán. Szerinte a magyar főurak ekkor (1438 márciusában)

¹⁷⁰ „plenum et singulare mandatum regine et regni” – Długosz 213.

¹⁷¹ „Non obstante eciam si filius ex ea [tudniillik *Erzsébetnek* – P. T.] nasceretur” – Uo. 211

¹⁷² A korona elrablása i. m. 34.: a magyar követek a hír ellenére „továbbmentek a lengyel királyhoz”, amit bajosan tehetek volna meg, ha már Krakkóban vannak.

arra hivatkoztak, hogy „Magyarországnak kárára van, ha királya a németek és más népek fölött is uralkodik”. Példának hozták fel Zsigmond utolsó nagy nyugat-európai útját (1432–1434), amelyik „megnyitotta Magyarországot a törökök pusztításának”.¹⁷³ Nem véletlen, hogy esztendővel korábban a Hédervári Lőrinc lovászmester vezetésével Prágába menesztett magyar küldöttség éppen az akuttá váló oszmán fenyegetésre hivatkozva kérte Zsigmondot, hogy haladéktalanul térjen vissza Magyarországra.¹⁷⁴ Nyilvánvaló, hogy a magyaroknak nem az egyébként derék Albert személyével volt problémájuk, hanem azzal a politikai jövőképpel, amelyet a herceg megtestesített: újabb hosszú birodalmi távollétek, értelmetlen háborúk Csehországban, magyar szempontból ugyancsak értelmetlen politikai szövetségek és politikai akciók Európa-szerte – egyezőval Zsigmond végső soron magyar szempontból haszontalan európai politikájának folytatásával.

Már Zsigmond életében Albert „alternatívájaként” merült fel az ifjú lengyel király, III. Ulászló személye, akinek a lengyel kormányzat feje, Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök leplezetlenül meg akarta szerezni a luxemburgi örökség – politikailag – legértékesebb darabját, a Magyar Királyságot. A lengyel kezdeményezést felkarolta a császár közvetlen kíséretét alkotó magyar politikusi csoport, minden bizonnyal Ország Mihály kincstartó vezetésével, aki Zsigmond utolsó éveinek legfőbb bizalmasa volt. Ez a csoport a császár halála előtt feltehetően rábírtta Zsigmondot, hogy ossza meg örökségét, és járuljon hozzá Ulászló magyarországi trónörökléséhez, valószínűleg a Habsburg Anna hercegnővel, Habsburg Albert és Luxemburgi Erzsébet idősebb leányával kötendő házasság révén. Ebben a megoldásban számíthattak Borbála császárné támogatására is, aki ilyen módon még hosszú ideig megtarthatta volna hatalmas magyarországi birtokait. Albert és Erzsébet azonban nem volt hajlandó beletörődni a magyar korona elvesztésébe, és a haldokló Zsigmondot felügyeletük alá vonva lefogatták Borbálát és Ország Mihályt, majd jelentős adományokkal és ígérekkel rábírták a császár mellett tartózkodó magyar urakat Albert megválasztására. A Habsburg herceg cserébe kötelezte magát, hogy nem változtat a Zsigmond utolsó éveire kialakult hatalmi viszonyokon, vagyis érintetlenül hagyja a magyar trónra lépését lehetővé tevő bárói csoport területi hatalmát.

Albert korai halálát követően a lengyel udvar az 1437. évi eseményekre hivatkozva azonnal bejelentkezett a magyar koronáért, időközben azonban a magyar politikai elit jobb jelöltet talált a szerb despota, Brankovics György fia, Lázár személyében. Luxemburgi Erzsébet mint trónörökös megtagadta, hogy házasságra lépjen a despota fiával, miközben a lengyel udvar világhossá tette, hogy

¹⁷³ „Vocati primores regni negabant ex usu esse Hungariae regi Theutonicis caeterisque gentibus imperare. Dum Sigismundus Romanae rei consulturus Italiam, Germaniam caeterasque provincias peragrat, Hungariam Thurcorum direptioni patuisse” – Eneáše Sylvia Kronika česká i. m. 194.

¹⁷⁴ Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund i. m. 164.

mindenképpen kísérletet fog tenni a magyar trón megszerzésére. Ezért vált szükségessé, hogy egy delegációt küldjenek Budáról Krakkóba, ennek azonban eredetileg nem volt feladata Ulászló magyar királlyá választása. A legvalószínűbb, hogy a trón betöltésével meg akarták várni Erzsébet királyné születését, ami – ellettben Fraknoi Vilmosnak a tanulmány elején idézett kijelentésével – azt sugallja, hogy „ esetleg születendő fiának trónörökösödési jogát” egyáltalán nem tagadták meg. A felmerülő nehézségekkel a lengyel udvarban is tisztában voltak, ezért az Oleśnicki püspök vezette krakkói kormányzat, részben felhasználva a krakkói „önkéntes” száműzetésben élő Cillei Borbála özvegy császárné sértettségét és feltehető bosnyák kapcsolatait, részben kijátszva az oszmán kártyát, végső soron kikényszerítette Ulászló magyar királlyá választását, és ezzel legalább akkora szerepet játszott a polgárháború kirobbanásában, mint az újszülött fia, László trónöröklési jogának elismeréséhez kétségbeesetten ragaszkodó özvegy királyné, Luxemburgi Erzsébet.

Befejezésképpen még egy kérdésre illenék válaszolni. Hogyan lehetséges, hogy Długosz, aki oly aprólékosan (és persze elfogultan) beszámolt a tervezett Habsburg–Jagelló házasság(ok) minden epizódjáról, szót sem ejtett a Zsigmond életének utolsó heteiben történt eseményekről – feltéve persze, hogy lett volna miről beszámolnia?¹⁷⁵ A válasz minden bizonnyal az, hogy ha tudott is róluk, azok egyszerűen nem illettek a koncepciójába. Mint láttuk, ennek három alappillére volt: Ulászló magyar királlyá választásának kezdeményezése magyar oldalról érkezett, ehhez a magyar politikai elit egyetemlegesen hozzájárult és élvezte Erzsébet királyné szabad akaratából tett beleegyezését is. Nos, bármi történt is 1437 novemberében Zsigmond csehországi környezetében, azt nehéz lett volna ráhúzni erre az értelmezési keretre. Azt a lengyel krónikás is elismerte, hogy a Habsburg–Jagelló házasságot kezdettől a lengyelek szorgalmazták, és ha azt fel is karolta a Zsigmond állandó kíséretét alkotó magyar bárói csoport, utóbbi bajosan lehetett volna a magyar politikai elit egészével azonosítani; az pedig egészen egyértelmű, hogy a magyarországi lengyel trónöröklés soha nem élvezte Luxemburgi Erzsébet támogatását. Érdekes módon a Długosz által megadott kritériumok az 1440. januári „királyválasztó országgyűlésre” sem illenek, utóbbi azonban, visszatekintve, immár alkalmasabbnak tűnhetett arra, hogy az Oleśnickit bálványozó krakkói kanonok felépíthesse köré azt a lengyel szempontból idealizált narratívát, amely a mai napig meghatározza az események történelmi értékelését.

¹⁷⁵ Zsigmond haláláról beszámolva a lengyel krónikás szorosán követi Enea Silvio elbeszélését, a császárnak tulajdonítva az „áruló” Borbála elfogását, majd némileg önmagának is ellentmondva beszéli el, milyen türelmetlenül várta utolsó napjaiban a haldokló uralkodó a lengyel követek érkezését és unokáinak eljegyzését. Lásd Długosz 179.

TWO (ROYAL) ELECTIONS IN HUNGARY

Albert of Habsburg and Wladislas III Jagiellon

by Tamás Pálosfalvi

SUMMARY

The paper examines the evidence concerning the elections of Duke Albert of Habsburg and King Wladislas III of Poland as kings of Hungary (1437/1440). It argues that Albert was not accepted as King Sigismund's successor in Hungary, while Wladislas III was supported as a pretender by the emperor's Hungarian entourage already before 1437. Under pressure from his Hungarian barons, who enjoyed the support of the empress Barbara of Cilli, shortly before his death Sigismund probably consented to the division of his inheritance, with Bohemia going to Albert and his wife Elizabeth of Luxemburg, and Hungary to Wladislas III. Albert and Elizabeth, however, took control of the dying Sigismund, arrested the empress and Mihály Ország, head of the pro-Jagiellonian Hungarian political faction, and instead of departing for Bohemia forced their way to the Hungarian throne. It was, however, with reference to the supposed consent of Sigismund to the Jagiellonian succession that right after the death of King Albert (1439) the Polish court demanded the Hungarian throne for Wladislas III. Although by that time the favoured candidate of the Hungarian elite was the son of the Serbian despot, Lazar Branković, the Polish government, under the direction of bishop Oleśnicki of Cracow, eventually forced the Hungarians to accept the candidacy of Wladislas by playing the Ottoman card and exploiting the international connections of the widowed Barbara, who had taken shelter in Cracow.

